

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Katedra žurnalistiky

KONCEPT MORÁLNÍ PANIKY V MÉDIÍCH
CONCEPT OF MORAL PANIC IN MEDIA

Bakalářská práce

Andrea Slouková

Vedoucí práce: Mgr. Petra Chvojková

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Koncept morální paniky v médiích“ (s počtem znaků 98 387) vypracovala samostatně s použitím odborné literatury a pramenů, které jsou uvedeny na seznamu tvořícího přílohu této práce.

Ve Vyškově dne 29.06. 2011

.....
Andrea Slouková

Děkuji vedoucí práce Mgr. Petře Chvojkové za hodnotné rady a vedení během mé práce. Zejména však chci poděkovat za podporu a motivaci, díky níž tato práce vznikla.

Dále bych chtěla poděkovat za konzultace Mgr. Marku Lapčíkovi, Ph.D. a za ochotu při výběru metody zpracování dané problematiky.

„No emotion, any more than a wave, can long retain its own individual form.“

Henry Ward Beecher (The air I breathe)

Obsah	5
Anotace	6
Klíčová slova	6
1 Úvod	7
1.1 Struktura práce	7
1.2 Cíl práce	8
1.3 Konceptualizace tématu	8
1.3.1 Koncept nastolování agendy	8
1.3.2 Pseudoudálost	10
1.3.3 Konstruktivistická teorie	12
1.4 Základní pojmy morální paniky	13
1.4.1 Morální panika a média	13
1.4.2 Morální panika a deviace	14
1.4.3 Morální panika a kolektivní chování	15
1.5 Literatura k tématu	17
1.6 Shrnutí	18
2 Definice pojmu	20
2.1 Zavedení konceptu	20
2.2 Kritiky vznesené vůči konceptu	21
2.3 Koncept morální paniky	23
2.3.1 Konstrukce morální paniky v médiích	24
2.3.2 Specifika morální paniky	25
2.3.3 Morální panika vs. katastrofa	27
2.4 Aplikace Cohenova konceptu morální paniky na nepokoje v Británii	28
2.5 Shrnutí	31
3 Teorie vzniku morální paniky	33
3.1 Zrod paniky v různých společenských vrstvách	33
3.1.1 Elitní model	34
3.1.2 Teorie zájmových skupin	35
3.1.3 „Grassroots“ model	36
3.1.4 Morální podnikatelé a morální křížové výpravy	37
3.1.4.1 Morální panika a morální podnikatelé	37
3.1.4.2 Morální panika a křížové výpravy	38
3.1.5 Shrnutí	39
3.2 Případy morální paniky v dějinách	40
3.2.1 Hon na čarodějnice	40
3.2.2 Drogy	41
3.2.3 Sex a AIDS	43
3.2.4 Přepadávání na ulici	44
3.2.5 Shrnutí	45
4 Závěr	47
Použitá literatura	49

Anotace

Tato bakalářská práce v sobě shrnuje základní pojmy spojené s morální panikou. V jednotlivých kapitolách jsou rozdělena témata od definování konceptu morální paniky, jeho aplikace a historie, až po propojení se základními pojmy společnosti. Teorie morální paniky je zde také vztáhnuta ke konstruktivistickému paradigmatu a reprezentace morální paniky v médiích je nahlížena skrze základní studii Stanleyho Cohena.

Annotation

This bachelor thesis carries with it the basic conceptions associated with moral panic. The main topics are divided into three chapters and comprehended defining the concept of moral panic, its applications and history, until its linking up with the basic conceptions of society. The theory of moral panic is also reached for constructivism paradigm and representation of moral panic in media is perceived by a baseline study of Stanley Cohen.

Klíčová slova

Morální panika – nastolování témat – konstruktivismus – pseudoudálost – lidový ďábel – média – deviance – kolektivní chování

Keywords

Moral panic –agenda-setting – constructivism – pseudo-event – folk devil – media – deviance – collective behavior

1 Úvod

Jako téma naší bakalářské diplomové práce jsme si zvolili Koncept morální paniky v médiích. Prvotním impulsem pro tento výběr byla situace, která nastala v českých médiích ve spojení s prasečí chřipkou před dvěma lety.

1.1 Struktura práce

Práce se bude členit do dvou základních kapitol (mimo úvod a závěr), které jsou rozvíjeny na základě znalostí příslušných literárních pramenů. Obsah je poskládán do logické posloupnosti, která vychází z obecného doporučení literatury o rešeršních pracích.

Úvod v sobě shrnuje jak cíl práce, tak podkapitoly zabývající se konceptualizací tématu a odůvodněním vybrané literatury pro potřeby práce. Na morální paniku jsme zde vztáhli koncepty nastolování agendy, konstruktivistickou teorii a pseudoudálost. Důležitým bodem této kapitoly je propojení morální paniky s médii, deviací a kolektivním chováním. Jelikož jde o komentovanou (kritickou) rešerši, budeme se v dalších kapitolách zabývat přehledem relevantních publikací a zhodnocením jejich obsahu týkajícího se naší problematiky – morální paniky. Následující kapitola se tedy bude zabývat definicí konceptu morální paniky. Bude uvedena nejen definice, ale také zavedení konceptu v kontextu doby a zejména jeho aplikace. V rámci této kapitoly budou také zmíněny kritiky vznesené vůči konceptu a pojetí morální paniky. Na to navážeme kapitolou zabývající se teoriemi vzniku morální paniky. Zde budeme věnovat pozornost zejména teoriím, které vysvětlují vznik morální paniky v jednotlivých vrstvách společnosti. Mimo jiné zde budeme klást i důraz na konstrukci morální paniky v různých odvětvích lidského života v různých dobách – půjde o jakýsi historický náhled na morální paniku (čarodějnice, drogy, sex aj.).

V závěru shrneme jednak poznatky jednotlivých kapitol, význam práce, také nastíníme další možný vývoj.

1.2 Cíl práce

Tato bakalářská práce se bude zabývat morální panikou ve světovém i domácím kontextu. Cílem práce je prostudovat vybrané dostupné zdroje a zpracovat je formou komentované rešerše, hlavní důraz bude přitom kladen zejména na objasnění konceptu morální paniky a jeho propojení s prvky společnosti.

Jelikož jde o rešeršní práci, snažili jsme se prostudovat všeobecně uznávané a zejména dostupné zdroje a to jak zahraniční, tak i české. Práce je založena na sociálně-konstruktivistickém paradigmatu (viz níže kapitola „Konstruktivistická teorie“), v jehož centru stojí teorie morální paniky, která je ustavena v práci Stanleyho Cohena *Folk Devils and Moral Panics* (Cohen 2002)¹. Pojem morální panika je zde chápán jako vyvolaný stav veřejného znepokojení nad jistými jevy, které se objevily ve společnosti prostřednictvím masmédií. Tyto obavy jsou často daleko vyšší, než by odpovídalo skutečnému nebezpečí. (McNair 2004: 56)

„Kdo všechno by měl kvalifikovat strach nebo obavy jako paniku? Má to být celá společnost nebo jen její část? Jak moc mají být vyděšeni? A z čeho mají mít strach?“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 2) Spolu s Goodem a Ben-Yehudou si i my můžeme v této práci položit podobné otázky a snažit se je v následujících kapitolách zodpovědět.

1.3 Konceptualizace tématu

1.3.1 Koncept nastolování agendy

Prostřednictvím masových médií publikum přijímá jen určitou část reality, která je odvislá od toho, jaká témata jsou podle médií hodna být zveřejněna. Na zpracování tématu má vliv tzv. určování (nastolování) témat. Jde o důležitý faktor pro výslednou podobu zpráv.

Koncept nastolování agendy předpokládá, že *„médiá vybírají do svých obsahů určitá témata, kterým věnují různě velký prostor v různých časových bodech, a míra, do jaké se tématům věnují, následně ovlivňuje vnímání důležitosti těchto témat konečnými*

¹ V práci jsme však primárně použili Cohenovu studii vydanou v roce 2002. Zdůvodnění tohoto výběru je nabíledni, neboť první studie z roku 1972 se nám nepodařila sehnat. Jde o vydání téměř totožná, výjimku tvoří úvody k druhému a třetímu vydání, které obsahuje nejnovější, třetí vydání.

příjemci. Často bývá jako základní uváděna Cohenova teze tvrdící, že „médiá mají schopnost určovat, o čem budeme přemýšlet“ (Trampota 2010: 242).

Nastolování agendy je „*modelem procesu prosazování určitých témat do veřejného diskursu a současné vylučování určitých témat z tohoto diskursu*“ (Reifová 2004: 16²). Jde o důležitý faktor, který ovlivňuje informování o zprávách z dění u nás a ve světě. Díky tomu, že média nastolují určité události, ovlivňují zároveň jejich pořadí důležitosti či rozsah. V návaznosti tak recipienti vnímají jen ty události, která média zvolí za dostatečně důležité, protože média nevěnují pozornost všem událostem, které se ve světě dějí. Média vybírají události tak, aby uspokojila potřeby příjemců sdělení. Kritériem výběru tedy není jen důležitost. Tím je vytvořen výsledný mediální obraz události. Tento obraz následně ovlivňuje, o kterých tématech budou příjemci sdělení uvažovat a jak o nich budou přemýšlet. V případě konceptu morální paniky v médiích je nutné zmínit, že důležitým momentem pro rozhodování o tom, co se v médiích objeví či nikoliv, „*není subjektivní hodnocení samotných zpráv, ale tlak, který je vyvíjen, aby se do médií dané informace o událostech dostaly. Tento model komunikace zpochybňuje absolutní nezávislost komunikátora na zdroji a tím i ideál svobodného tisku.*“ (Reifová 2004: 70³)

V průběhu morální paniky hraje nastolování agendy nejvýznamnější roli. Média zaměřují svoji pozornost na problémy a „*rámují je takovým způsobem, aby byla veřejnost o tomto problému informována s emocionálním významem. Mezi nejvýraznější funkce masových médií v tomto ohledu patří zaměření na hrozbu, generování poplachu, znepokojení a zaměření pozornosti na „folk devils“*“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 90)

Při panice není žurnalistika (a média jako taková) jen spouštěcí silou, ale taktéž „*ohniskem a katalyzátorem společenského jednání*“ (McNair 2004: 59). Média informují o jisté události a vyhodnotí ji jako společensky významnou otázku. Je však nutné upozornit, že nejen média reagují na stav či událost neadekvátně a přehnaně. Přeexponovaně jednají i další aktéři, mezi které patří represivní složky, politici a různé

² Odkaz na heslo „*agenda-setting*“, jehož autorem je Jan Jiráček.

³ Odkaz na heslo „*gatekeeping*“, jehož autorkou je Markéta Škodová.

⁴ Bakerův Slovník kulturních studií překládá tento pojem jako „*lidoví ďáblové*“ (Barker 2006: 123). Jelikož však práce vychází z Cohenova pojetí morální paniky, rozhodli jsme se používat jeho původní (nepřeložený) termín „*folk devil*“.

nezávislé skupiny (Volek 2000: 100). „Poté, co se členové společnosti a kultury stanou morálně citlivými na výzvy a hrozby na jimi uznávané hodnoty a způsoby života, budou aktivity (jevy, skupiny osob či jednotlivci) definovány jako deviantní.“ (O'Sullivan 1994: 186) Existuje však tendence, označovat za deviantní i chování, stavy či jevy, které jsou v běžné praxi opomíjeny, což zvyšuje citlivost a vede k rychlé identifikaci nepřítele (Volek 2000: 100). O propojení morální paniky a nastolování témat se ve své studii zmiňuje i Šveřepa (2005: 115): „Existuje několik různých teorií nastolování agendy, tj. způsobu, jímž média vybírají a předkládají témata, o nichž budou ve svém zpravodajství referovat. Jednou z nich je tzv. teorie morální paniky.“

„Teorie nastolování témat propůjčuje žurnalistice důležitou funkci hlídacího psa ve službách veřejnosti.“ Hlavním úkolem novinářů je tedy podle tohoto tvrzení varovat společnost před vzniklými nebezpečími (McNair 2004: 56). „Naše znepokojení nad světem nesouvisí ani tak s tím, co se děje, jako s tím, co nám o tom říkají novináři.“ (McNair 2004: 54) „Mediální realita je považována za obraz světa, který vznikl na základě kritérií označovaných jako hodnota zprávy, které byly přisouzeny událostem novináři při jejich práci. Zpravodajství není obrazem události, ale procesem selekce a interpretace, ve kterém je připisován význam.“ (Sedláková 2009: 232)

1.3.2 Pseudoudálost

S morální panikou a nastolováním agendy úzce souvisí i koncept pseudoudálosti. S morální panikou souvisí v tom smyslu, že oba dva fenomény mají podobné rysy, v jednom zásadním se však liší. V pseudoudálosti není na rozdíl od morální paniky nebezpečný pachatel, původce jevu, tzv. „fol devil“.

Pseudoudálost je termín, který do studia masových médií na počátku 60. let zavedl americký spisovatel a historik Daniel Joseph Boorstin v knize *The Image*⁵ (Boorstin 2006). Pseudoudálost je zde definována jako „událost, která je iniciována pro média a bez jejich existence by se nestala“ (Boorstin 2006: 9). Ve Slovníku mediální komunikace je pseudoudálost (Reifová 2004: 197) definována podobně jako uměle vytvořená událost, která je zosnovaná zvláště pro média.

⁵ 1. vydání *The Image: A Guide to Pseudo-events in America* (1961).

Pseudoudálost se vyznačuje tím, že je vytvořena „za účelem medializace⁶ (primárním cílem není informování, nýbrž zveřejnění), není spontánní (byla naplánovaná za účelem přilákat příjemce), je ambivalentní ve vztahu k realitě (nemá jednoznačný vztah k realitě) a často se stává sebenaplňujícím se proroctvím (každý jedinec je ve své podstatě ovlivněn společností, ve které žije, tato společnost v něm zanechává předsudky vůči odlišným jedincům, odlišným skupinám lidí s odlišnými názory a odlišným rasovým či etnickým skupinám; všichni, kdo „nejsou jako my“, se tudíž něčím odlišují a společnost nám na ně vstúpila názor a my si ani mnohdy neuvědomujeme, že tento názor ve skutečnosti není náš, že je převzatý)“⁷. Tyto čtyři body jsou ještě doplněny o množství pseudoudálostí v současnosti (vyskytuje se jich stále více a „zaplavují naše vědomí“) a smazání rozdílu mezi vysílačem a příjemcem („smazává oddělení tvůrce a příjemce a umožňuje jim, aby byli přítomni inscenaci a následně ji i konzumovali“). (Boorstin 2006: 11-12; Reifová 2004: 197; Sedláková 2004: 235-236)

Boorstin (2006: 39-40) jmenuje 8 základních vlastností pseudoudálostí: „(1) pseudoudálosti jsou dramatické [...]; (2) pseudoudálosti jsou snadné na rozšiřování a jsou pronikavější (živější) [...]; (3) pseudoudálosti se mohou opakovat podle přání [...]; (4) vytvoření události stojí peníze [...]; (5) pseudoudálosti jsou více srozumitelné a proto uklidňující [...]; (6) pseudoudálosti jsou více společenské, družné a jsou blízkými svědky [...]; (7) znalost pseudoudálostí se stává zkouškou „informovanosti“ [...]; (8) pseudoudálosti plodí další pseudoudálosti [...]“.

Důležitý je vztah skutečnosti a pseudoudálosti. Pseudoudálosti jsou inscenovány za účelem co největší přitažlivosti a zajímavosti pro diváky, čímž předčí a vytlačí do pozadí aktuální dění z obecného povědomí (Sedláková 2009: 236). Jak zmiňuje Sedláková, od Boorstinovy myšlenky týkající se vytváření pseudoudálostí jsou odvislé pozdější koncepty. Ať už se jedná „o informování podle předem stanoveného očekávání průběhu nějaké události, která média používají, tak i tendence inscenovat skutečnost

⁶ Pseudoudálost nemůže bez médií existovat, vzniká až v okamžiku medializace.

⁷ Propojení s Thomasovým teorémem, který se „v 70. letech radikalizoval do podoby teorie sociální konstrukce reality,“ a který tvrdí, že „jestliže lidé definují situace jako reálné, jsou tyto situace reálné ve svých důsledcích“ (Reifová 2004: 262). To znamená, že ke konstruované realitě se jedinci dané společnosti chovají jako k platné. Podstatný tedy není objektivní stav věcí, nýbrž to, jak jej lidé interpretují a vnímají.

do takové podoby, která bude co nejsnáze mediálně uchopitelná“ (Sedláková 2009: 237-238)

Na závěr této podkapitoly bychom navázali na citaci Goodeho a Ben-Yehudy uvedenou v této práci na str. 8 tím, že některé hrozby (které někdo nebo něco představuje pro společnost) mohou být zcela fiktivní, což znamená, že ne všechny hrozby ve společnosti a pro společnost jsou reálné. Ve spojení s tím přebírají Goode a Ben-Yehuda (2009: 2) od Bartholomewe a Goodeho (2000) „*klamný aspekt morálních panik*“. Jako příklad zde lze uvést problematiku mimozemských civilizací a toho, že jejich příslušníci (ne)unášejí lidské jedince.

1.3.3 Konstruktivistická teorie

Základní podstatou konstruktivismu je přesvědčení, že realita je konstruována lidskými interakcemi⁸. Jinak řečeno, „*jedná se o sociální konstrukci vytvářenou a udržovanou prostřednictvím členů společnosti*“. Konstruktivismus se tedy zabývá především vztahem mezi jedincem a strukturou společnosti, přičemž oba považuje za rovnocenné partnery tohoto vztahu, které jsou v neustálé spojitosti a navzájem se ovlivňují. „*Společnost je výtvozem člověka. Společnost je objektivní realitou. Člověk je výtvozem společnosti.*“ (Berger, Luckmann 1999: 64) „*Konstruování reality prostřednictvím médií tedy vždy znamená selekci určité události a vypouštění či opomíjení jiných událostí. Jde o redukci všech potenciálních událostí na menší skupinu témat, jež mají v médiích šanci na zveřejnění (viz výše⁹).*“ (Reifová 2004:62)

Jak uvádějí Goode a Ben-Yehuda (2009: 159), koncept morální paniky spadá do kontextuálního konstruktivismu^{10,11}. „*Objektivní rozměr nedefinuje sociální problém*

⁸ „*Lidé společně vytvářejí lidské prostředí se všemi jeho sociálně-kulturními a psychologickými formacemi.*“ (Berger, Luckmann 1999: 54)

⁹ Viz str. 8, 1.3.1 Koncept nastolování agendy.

¹⁰ Oproti tomu ještě existuje striktní konstruktivismus, podle kterého morální panika neexistuje. Ve skutečnosti „*nemůže existovat, protože objektivní rozměr nelze určit, a proto nelze použít kritérium disproportionality. V důsledku toho, pokud máme zájem o morální paniku, nemůžeme k ní přistupovat z hlediska striktního konstruktivismu.*“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 158)

¹¹ Toto rozdělení odpovídá Bergrovu a Luckmannovu umírněnému konstruktivismu („*objektivní realita je možná, nikoliv jako univerzálně pravdivá reprezentace skutečnosti, ale jen jako dočasná [...] shoda mezi mediální verzí skutečnosti a verzí jejich svědků [...]*“) a radikálnímu konstruktivismu („*sociální*

a ani striktně neurčuje subjektivní obavy. Lidé se stávají znepokojenými objektivně triviálními stavy, nebo stavy, které neexistují a zůstávají lhostejné, co se týká objektivně závažných stavů.“ Lidé tedy často zapominají na fakt, že si sami vytvářejí svůj sociální svět, díky čemuž k takto sociálně konstruované realitě přistupují jako k realitě objektivní (Reifová 2004: 278¹²).

Je důležité si uvědomit, že na studium morální paniky lze pohlížet ze dvou odlišných přístupů. Podle prvního je morální panika jedna z forem kolektivního chování tzv. nátlakových skupin. Oproti tomu druhý přístup zastává názor, že morální panika je důsledkem státního autoritářství v průběhu krize kapitalismu. Tento odlišný pohled na koncept je umocněn i geografickým rozdělením – první pohled zastávají zejména američtí sociologové (řadíme sem Goodeho a Ben-Yehudu, z jejichž práce v této rešerši čerpáme), zatímco druhý je reprezentován britskými sociology (zejména birminghamská škola v čele se Stuartem Hallem). (Volek 2000: 101)

1.4 Základní pojmy morální paniky

Tato kapitola v sobě shrnuje a vysvětluje propojení základních pojmů s morální panikou. Nejvíce je morální panika závislá na médiích, deviaci a kolektivním chováním, se kterými je spojována již od vzniku konceptu.

1.4.1 Morální panika a média

Morální panika existovala stovky let předtím, než vůbec vznikla moderní masová média, i přesto jsou jejich hlavním „katalyzátorem“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 89). *„Morální panika v médiích je způsobena prostřednictvím zveličování, nadsázky, závažnosti události, chování nebo jevu (viz výše). Za ohniska panik bývají považována primární (majoritní) média“* (Goode, Ben-Yehuda 2009: 93). Když je něco v masmédiích označeno za znepokojující a vzbudí to nedůvěru a obavy, ovlivní to další složky společnosti (např. veřejné mínění). (Goode, Ben-Yehuda 2009: 95)

svět je výsledkem mezilidské dohody a chováme se k němu, jako by byl spolehlivou objektivní daností“. (Reifová 2004: 109-110)

¹² Odkaz na heslo „*teorie sociální konstrukce reality*“, jehož autorem je Jan Balon.

V tomto směru média nezaujímají neutrální postoj vůči jevu nebo události. Reprezentují příběhy z určitého úhlu pohledu, což znamená, že rozhodují o tom, jaká témata nebo události jsou důležitá, a čemu by měla veřejnost věnovat pozornost. Jak Cohen zdůrazňuje (2002: 7), masová média nám poskytují informace, které jsou samy z druhé ruky. Z tohoto Cohenova tvrzení vyplývá, že média nám nezprostředkovávají přímo záznam nějaké události, ale již její obraz, interpretaci. A jsou to právě média, která hrají největší roli při vytváření morální paniky a „folk devil“. Jsou to totiž masmédia (Cohen 2002: xxiii), která hrají tři hlavní role v procesu konstruování morální paniky. Jsou jimi¹³ „*nastolování agendy (vybírání událostí, ze kterých by se mohla stát morální panika), přenášení představ (a tvrzení) a prolomování ticha*“. Kritéria, kterými se média řídí při vytváření příběhu (toho, co nazýváme morální panikou), „*jsou drama, naléhavost a krize; nadsázka; ohrožení hodnot; mocné síly zla nebo lidí, kteří byli identifikováni jako nebezpeční pro společnost a následně zastaveni; předmět znepokojení, úzkosti a nepřátelství aj.*“¹⁴ (Cohen 2002: xxiv)

1.4.2 Morální panika a deviance¹⁵

Předpoklady vzniku morální paniky jsou zvýšeny zejména kvůli subjektivnímu zobrazení deviantního jedince nebo chování. Hlavní roli tu hraje vytvoření nebo vystupňování nepřátelství vůči nějakému jedinci, skupině nebo stavu, to znamená nalezení nového nebo označení již existujícího „folk devil.“ „*Tento vznik nebo znovuobjevení deviantní kategorie charakterizuje morální paniku. Hlavní je v tomto procesu zacílení na nového nebo již existujícího „folk devil“.*“ Údajná hrozba, která měla za následek vznik morální paniky, byla v médiích reprezentována prostřednictvím předsudků, stereotypů a zaujatosti. Rozhodujícím momentem je právě veřejné odsouzení „folk devil“.¹⁶ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 116, 117)

¹³ V originále „*setting the agenda, transmitting the images, breaking the silence*“.

¹⁴ Hromadné sdělovací prostředky věnují větší prostor deviaci, stále častěji dochází k medializaci trestné činnosti, deviance a sociálních problémů (Cohen 2002: xxiv).

¹⁵ Sociologové rozlišují mezi společenskou a situační deviací. „*Společenská deviance je ve společnosti jako celku odsouzena (chování, vlastnosti jsou považovány za odsouzeníhodné). Oproti tomu je vymezena situační deviance, která je deviační reakcí na situaci, do které se jedinec dostane.*“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 128)

¹⁶ Bez „folk devil“ není žádná morální panika.

„Jako deviantní bývá označováno takové chování jednotlivců, skupin i objektů, které se odchyluje od sociálních norem. Každou formu deviantního chování můžeme chápat jako tlak na normativní strukturu, test jejich limitů, [...]výzvu její legitimitě.“ (Volek 2000: 102)

Důležitým činitelem v tomto případě je trestní právo v tom smyslu, že jakékoliv deviantní projevy vůči jedinci jsou brány jako nebezpečné nejen pro daného jednotlivce, ale pro celou společnost. *„ Nejprve je legitimizována určitá kategorie dobra a zla; poté je symbolizována počestnost jedné kategorie vůči druhé; dochází k trestání členů jedné kategorie za spoluúčast na chování, které bylo ostatními odsouzeno a zakázáno. Proces kriminalizace je v důsledku toho definován na dvou úrovních: označení určitého jednání a chování za trestní a vymezení konkrétních jedinců jako zločinců.“* (Goode, Ben-Yehuda 2009: 118-120) I přes to všechno je nutné brát ohled na to, co je považováno za deviantní. *„To, co je v jedné společnosti chápáno za deviace, nemusí tak být bráno v druhé společnosti. To znamená, že je třeba přihlížet na rozdíly v chápání deviace na základě různých společenských a sociálních kategorií.“*¹⁷ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 127) Důležitým rysem deviace není jednání jako takové, nýbrž *„publikum, obecnost, které pozoruje, poslouchá a následně vyhodnocuje deviace“* (Goode, Ben-Yehuda 2009: 110). Deviace je v tomto případě spíše sociální konstrukt než objektivní skutečnost. A důležité je si uvědomit, *„jak je deviantní chování definováno, souzeno a vyhodnocováno v určitém kontextu“*. (Goode, Ben-Yehuda 2009: 112)

1.4.3 Morální panika a kolektivní chování¹⁸

Kolektivní chování je definováno jako *„relativně spontánní, nestálé, pomíjivé, náhlé a krátkodobé a objevuje se v situacích, kdy je nedostatek definic, co a jak se má vůči hrozbě (události, jevu, jedinci, skupině osob) činit“* (Thompson 1998: 13). Kolektivní chování tedy působí mimo ustálené struktury společnosti. V porovnání s konvenčním, každodenním životem je kolektivní chování *„méně potlačené, více spontánní, proměnlivé, méně strukturované, krátkodobé a méně stabilní.“* (Goode, Ben-Yehuda

¹⁷ Jako příklad jsou zde uvedeny kohoutí zápasy. V Dominikánské republice *„jde o zábavu, koníček, je to legální a přijatelná forma chování“*, zatímco v USA je *„tento fakt brán jako nelegální, odsouzeníhodný a deviantní“* (Goode, Ben-Yehuda 2009:127).

¹⁸ Kolektivní chování je typ chování zásadně odlišný od *„konvenčního, každodenního chování“* (Goode, Ben-Yehuda 2009: 130).

2009: 104; Thompson 1998: 14) Kolektivní chování se tedy objevuje v situacích, kdy neexistují žádné (nebo žádné adekvátní) definice toho, jak se chovat, nebo jaké podniknout kroky.

Podle Cohena (2002: 11,12, 144-156) mají k morální panice přímý vztah různé formy kolektivního chování: masová hysterie, masová halucinace, katastrofa, vzpoura, masové hanobení, pověsti a legendy. Ty stejné formy kolektivního chování rozebírají v rámci své studie i Goode, Ben-Yehuda, kde tvrdí, že ke kolektivnímu chování mají nejbližší fámy, městské legendy, masová hysterie, kolektivní deziluze a katastrofa¹⁹ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 131-139).

(1) Fámy jsou příběhy, které „*jsou nepravdivé, falešné a jsou říkány bez spolehlivého ověření*“. Jsou z doslechu a je jim uvěřeno na základě očekávání posluchačů, že jsou pravdivé. Na pravděpodobnosti, zda se fáma dostane do oběhu či ne, závisí čtyři faktory: „*místní význam; nejistota nebo nejasnost; osobní úzkost; důvěřivost. Morální panika představuje období, kdy jsou tyto čtyři faktory maximalizovány. Fámy tvoří jakési „palivo“ na podporu morálních panik, protože když se rozšíří, poskytují důvod pro obavy, přehánění a pocit ohrožení.*“ Z toho vyplývá, že jde o jeden z hlavních důvodů, proč je morální panika považována za formu kolektivního chování. (Goode, Ben-Yehuda 2009: 131-132)

(2) Městské legendy (pověsti) jsou stejně jako fámy neoprávněné, nepravdivé, neoficiální a tak jako fámy dynamickými a pomíjivými jevy. „*Podněcují je faktory jako zájem, nejednoznačnost, důvěřivost. Tyto pověsti jen předstírají, že jsou o skutečném životě a jedincích. Morální panika je „živnou půdou“ pro městské legendy, protože vznikají v oblastech života, které jsou vnímány jako ohrožené nebo nejisté. Navíc mnoho těchto pověstí vypráví příběhy o strachu, nebezpečí dělá z těchto příběhů zdánlivou realitu.*“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 134-135)

(3) Masová hysterie a kolektivní deziluze jsou „*kolektivně přehnané emoce a masová nebo sociální deziluze, klam*“ (Bartholomew a Goode 2000 cit dle Goode Ben-Yehuda 2009: 136). Jedním ze základních charakteristických aspektů morální paniky je přehnaný strach, což znamená, že v tomto smyslu jsou morální paniky druhem masové hysterie.

¹⁹ Str. 27, 2.3.3 Morální panika vs. katastrofa.

„Panika tu vyplývá z nervozity o možnostech katastrofy a neschopnosti kontroly.“
(Goode, Ben-Yehuda 2009: 136-137)

Morální panika je jako taková obsažena v mnoha procesech kolektivního chování, jak jsme se mohli přesvědčit v této kapitole.

1.5 Literatura k tématu

Cohenovy úvahy o morální panice tak ovlivnily řadu oborů a mezioborových oblastí. Od sociologie, kriminologie, mediálních a kulturních studií až po politologii a historii (Lemmings, Walker 2009: 30).

Jak jsme se zmínili výše, jako první se problematikou morální paniky zabýval Stanley Cohen. Od 70. let se morální panice věnovala řada teoretiků. Mimo níže jmenovaných například i Kirsten Drotner ve studii *Dangerous Media? Panic Discourses and Dilemmas of Modernity* (2006) nebo Frank Furedi se svojí studií *The only thing we have to fear is the 'culture of fear' itself* (2007), kteří se však věnovali spíše tzv. mediální panice než panice morální. Sem by se dal zařadit i Daniel Biltereyst se studii *Media audiences and the game of controversy – On reality TV, moral panic and controversial media stories* (2004). John Manzo se svojí studií *The folk devil happens to be our best customer: security officers' orientations to 'Youth' in three Canadian shopping malls* (2004). Jde zejména o statě a články, které se nezabývají přímo morální panikou, ale například odkazují jen k některým jejím elementům.

Pro potřeby rešerše jsme se snažili prostudovat vybranou odbornou literaturu, která danou problematiku reflektuje, a to v takové míře, abychom mohli vytvořit komplexní obraz morální paniky. Primárním typem dokumentu pro naši rešerši je zahraniční odborná literatura, která se zabývá konceptem morální paniky (Stanley Cohen²⁰, Erich Goode a Nachman Ben-Yehuda²¹, David Lemmings a Claire Walker²², Kenneth Thompson²³), nebudou však opomenuty ani české studie a odborné články

²⁰ Cohen 2002

²¹ Goode a Ben-Yehuda 2009

²² Lemmings a Walker 2009

²³ Thompson 1998

(Jaromír Volek²⁴, Renáta Sedláková²⁵, Milan Šveřepa²⁶), což znamená, že využijeme jak zdroje primární, tak sekundární. Důraz je přitom kladen na koncept morální paniky podle Stanleyho Cohena (Cohen 2002), který je považován za „otce zakladatele“ morální paniky (*Folk Devils and Moral Panic: The Creation of the Mods and Rockers*) a na jeho další výklady. Využity jsou i *Moral panics: The Social Construction of Deviance* autorů Ericha Goodeho a Nachmana Ben-Yehudy (Goode, Ben-Yehuda 2009), jejíž hlavní přínos spočívá v otázce, odkud vznikají morální paniky, a *Morální Moral Panics, the Media and the Law in Early Modern England* zabývající se zejména morálními panikami v historii Davida Lemmingse a Claireho Walkera (Lemmings, Walker 2009). Dále práce okrajově čerpá z *Moral Panics* Kennetha Thompsona (Thompson 1998). Jde o přehodnocení možností morálních panik jako symptomů vývojových trendů. Vybrali jsme tedy známé mediální teoretiky, kteří jsou zahraničními odborníky v problematice morální paniky v médiích i mimo ni.

V českém prostředí se tématu věnovali například Milan Šveřepa v článku *Sociální práce a média* (Šveřepa 2005). Dále se problematikou zabývá také Renáta Sedláková ve své studii *Prasečí chřipka jako příklad panické pseudoudálosti* (Sedláková 2009). Budeme reflektovat zejména studii sociologa Jaromíra Volka s názvem *Konstrukce morální paniky a sociální exkluze* (Volek 2000). Tématu se také dotkl Jiří Buriánek ve své studii *Bezpečnostní rizika: jejich percepce a normalizace* (2001). Námi vybraný počet zdrojů považuji za optimální, nehrozí nám ani nedostatečné pokrytí problematiky nebo naopak zahlcení desítkami zdrojů, tím pádem i příliš široké uchopení tématu, na které nemáme dost prostoru. Prostudování této literatury bylo dostatečným východiskem pro naplnění obsahu naší práce.

1.6 Shrnutí

V úvodní části této práce jsme si jednak vytyčili cíl, kterého chceme dospět, a jednak jsme zhodnotili literaturu, kterou jsme se v práci rozhodli použít (Pro naši potřebu bylo třeba obstarat si všeobecně uznávanou a dostupnou literaturu zabývající se řešenou problematikou. Dostupné domácí literatury pojednávající o konceptu morální paniky

²⁴ Volek 2000

²⁵ Sedláková 2009

²⁶ Šveřepa 2005

je velmi málo. Tato problematika je prezentována zejména v podobě odborných článků. Hlavní úsilí bylo tedy zaměřeno na získání zahraniční literatury.). Také jsme zavedli koncept morální paniky do širšího pojetí ve spojení s jinými koncepty. Koncept morální paniky úzce souvisí s nastolováním agendy, konstruktivismem (vymezeným jako kontextový) a konceptem pseudoudálosti. Jednotlivé teorie jsme nejdříve definovali a následně je s morální panikou propojili. Také jsme propojili morální paniku s médii, deviací a kolektivním chováním.

„... k mediálně vyvolanému zděšení je vždy nutno přistupovat s nedůvěrou vyváženou vědomím, že pravidla vytváření zpráv a touha mít dobrý příběh vedou k upřednostnění dramatických a působivých událostí před spletitými a bezvýraznými – to vše často na úkor informační přesnosti.“ (McNair 2004: 60)

2 Definice pojmu

2.1 Zavedení konceptu

Jedná se o sociologický koncept, jak se říká v úvodu třetího vydání Cohena *Folk Devil and Moral Panics* (Cohen 2002). Cohen²⁷ shrnul dosavadní sociologické teorie týkající se konceptu morální paniky a zabýval se morálními panikami tvořenými kolem současných „folk devils“²⁸. Co se týče práce Stanleyho Cohena, je nutné zdůraznit, že se nechal do značné míry inspirovat americkými sociology a sociologickými studii²⁹. Je třeba podotknout, že dané problematiky se ještě před Cohenem dotkl Jock Young (1971)³⁰, a to ve studii zabývající se tzv. spirálovým efektem, který „je výsledkem interakce mezi médii, veřejným míněním, zájmovými skupinami a politiky, jejichž vzájemným prolnutím vzniká fenomén morální paniky“. (Volek 2000: 100)

Koncept morální paniky je přínosný díky rozšíření vědeckého chápání sociálních procesů a změn v naší společnosti. Integruje v sobě prvky z různorodých oblastí, jakými jsou deviance, kolektivní chování, sociální problémy a v neposlední řadě sociální hnutí. (Goode, Ben-Yehuda 2009: 28)

Tento sociální fenomén jako první popsal a zavedl do analýzy médií na začátku sedmdesátých let (1972) britský sociolog Stanley Cohen³¹ ve své práci s názvem *Folk*

²⁷ Cohen definuje morální paniku již v polovině 60. let ve spojení s nepokoji mladých lidí v Clactonu. Do všeobecného podvědomí a užívání nejen v oblasti sociologie, ale zejména mediálních studií však přivedl koncept až na počátku let 70. a to ve spojení s prvním vydáním knihy *Folk Devil and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers* (1972).

²⁸ Za nejznámější lze považovat případ smrti dvouletého Jamese Bulgera.

²⁹ Z amerických sociologických teorií převzal Stanley Cohen teorii o deviaci a kolektivním chování. Koncept se tak následně usadil ve studiích kolektivního chování (Thompson 1998: 133). Viz str. 14-16, 1.4.2 Morální panika a deviance a 1.4.3. Morální panika a kolektivní chování.

³⁰ Nejprve publikoval reference na morální paniku britský sociolog Jock Young v roce 1971, kde rozebírá veřejný zájem o statistiky týkající se očividně alarmujícího nárůstu užívání drog. Všiml si toho, že morální pohoršení plyne z užívání drog ve vytvářených drogových skupinách policejními odděleními, které produkuje zvýšené zatýkání drogově závislých. (Thompson 1998: 6)

³¹ Typické rysy popsal ve své studii *Folk Devils and Moral Panics* (Cohen 2002), kde zachytil reakci médií, veřejnosti a jiných společenských institucí uplatňujících kontrolní funkci v souvislosti s nepokoji mladých Britů.

Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers (Cohen 2002)³². Jde o významný koncept zejména z hlediska „vzájemného působení mezi silami sociální reakce a kontroly, masovými médii a některými formami deviantní činnosti“. (O'Sullivan 1994: 186) Cohen (2002: 1) definoval morální paniku následovně: „Společnosti se zdají být subjekty, které jsou náchylné k morálním panikám. Stav, epizoda, osoba nebo skupina osob je definována jako hrozba pro společenské hodnoty a zájmy; její podstata je prezentována stylizovaným a stereotypním způsobem prostřednictvím masových médií [...]. Někdy je předmětem paniky něco zcela nového, jindy zase něco, co dlouhou dobu existovalo, ale najednou se objevilo na výsluní. Někdy panika přejde a je zapomenuta [...], jindy má vážné a dlouhotrvající účinky [...].“

Morální panika jako koncept je již od svého počátku spojována se třemi základními koncepcemi, s čím v úzkém vztahu souvisí i její definování. Máme zde na mysli propojení morální paniky s médii, deviací a kolektivním chováním, které jsme rozvinuli v předcházející části práce.³³ Zastřešujícím prvkem jsou média, protože právě hromadné sdělovací prostředky hlavním iniciátorem konstruuje morální paniku.

2.2 Kritiky vznesené vůči konceptu

Všechna následující literatura, která je v této práci využita, pracuje s termínem morální panika podle definování Cohenem, což naznačuje, že se teorie ujala již v 70. letech a od té doby se jí dostalo řady výzkumů a hodnocení (obohacení o teorie vzniku morální paniky aj.). Je třeba poznamenat, že podobně jako řada jiných konceptů, si i morální panika našla své kritiky a odpůrce. Sám Cohen nám nabízí ve své studii část věnovanou kritice konceptu morální paniky. Jako příklad lze uvést problematiku samotného označení „panika“. „Termín je nešťastně zvolený kvůli svým konotacím s iracionalitou a s nekontrolovatelným jednáním.“ (Cohen 2002: xxvii)

³² Cohen aplikoval svůj koncept a metodu výzkumu na nepokoje mladých lidí v Clactonu v první polovině 60. let (1964). Od toho je odvozeno i pojmenování „Mods“ a „Rocker“s, protože tak Cohen nazval jednotlivé frakce mladých účastníků se nepokojů (odlišil je od sebe pomocí jejich oblečení; dopravního prostředku, který užívali; hudbou, kterou poslouchali).

³³ Viz str. 13, 1.4 Základní pojmy morální paniky.

Nejvýrazněji se proti konceptu ohrazovali sociologové Benjamin Cornwell a Annulla Linders³⁴, P.A.J. Waddington³⁵ nebo Stuart Waiton³⁶.

Podle Cornwella a Lindersové „není koncept morální paniky konceptuální nástroj a navíc se potýká s metodologickými a ontologickými problémy“.

Oproti tomu Stuart Waiton tvrdí, že „nové paniky jsou spíše nemorální paniky než paniky morální“ (Goode a Ben-Yehuda 2009: 74)

Waddington popírá tvrzení, že v Británii představovala reprezentace přepadávání na začátku 70. let morální paniku. Hlavní slabinou je, že tento kritik neuznával existenci morální paniky. „Morální panika je spíše polemický než analytický koncept. [...] úřední (oficiální) a mediální zájem ... bez podstaty nebo odůvodnění ... což je pro paniku skutečný problém.“ (Goode a Ben-Yehuda 2009: 75) Další kritiku vznesl vůči tvrzení, že elita měla v 70. letech na svědomí paniku kolem stoupající kriminality³⁷. (Volek 2000: 109)

Kritika zazněla i v tom smyslu, že „pokud je většina lidí po většinu času zdravá, proč tedy studovat nemoci“ (Volek 2000: 74; Goode, Ben-Yehuda 2009: 74). Z této výpovědi vyplývá zřetelná zbytečnost a nepotřebnost analytického konceptu, jakým je právě koncept morální paniky.

Jak Cohen poznamenává (2002: xxxi), „morální panika je hodnotově zatížený koncept. Jak tvrdí, sám koncept demaskující disproporcionalitu a nadsázku pochází ze strany levicových liberálních konzervativců. Případy morálního pobouření jsou vedeny ze strany konzervativních nebo zpátečnických sil. Pojem se stal v médiích natolik rozšířený a explicitně užívaný, že liberální kořeny jeho zrodu byly otevřeně popírány.“

³⁴Cornwell, B., Linders, A., *The Myth of Moral Panic: An Alternative Account of LSD Prohibition*, 2002.

³⁵ Waddington, P. A. J., *Mugging as a Moral Panic: A Question of Proportion*. *British Journal of Sociology*, 1986.

³⁶ Waiton, S., *The Politics of Antisocial Behaviour: Amoral Panics*, 2008.

³⁷ Elita se pokoušela prostřednictvím morální paniky týkající se stoupající kriminality obrátit pozornost veřejnosti od krize britské ekonomiky. Waddington uvedl statistiku, která se zabývala touto problematikou a dokazovala, že v dané době nebyl tento nárůst kriminality imaginární, nýbrž skutečný. (Volek 2000: 109)

2.3 Koncept morální paniky

Morální panika podle zakladatele tohoto konceptu znamená, že to, na co se média zaměří, bývá prezentováno přehnaně, a tak je nadhodnocována důležitost určitého tématu. Morální panika je stav veřejného znepokojení nad jevy, které jsou vyvolané ve společnosti prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků. Dané problematice bývá dáván větší prostor ve srovnání s jinými, vážnějšími problémy. *„Znepokojení a obavy jsou tudíž daleko vyšší, než by odpovídalo skutečné nebezpečnosti, z čehož vyplývá, že i společenská reakce je nepřiměřená skutečné závažnosti daného jevu.“* Významnou roli hrají zejména hromadné sdělovací prostředky, které představují pro veřejnost hrozbu a udržují ji ve veřejném povědomí a v postojích vůči danému jevu, osobě nebo skupinám osob. Hrozba, kterou zlo představuje, znamená krizi pro společnost, což znamená, že *„něco musí být uděláno a to něco musí být učiněno ihned“*. (Goode, Ben-Yehuda 2009: 35)

Jak uvádí Volek (2000: 111), *„Morální panika je koncept, který osvětluje proces interakce mezi silami řádu a kontroly, masovými médii a konkrétními projevy deviantního chování.“* V jejich rámci jsou členové společnosti mravně citliví v důsledku zpochybnění nebo ohrožení obecně uznaných společenských hodnot. Morální panika se obecně týká obav z narušení či změny kulturního, politického nebo sociálního řádu. *„Takový druh ohrožujícího chování je označen jako asociální a následně společnost hledá mechanismy, kterými by bylo možné podobné situace eliminovat. Morální panika je relativně spontánní, neinstitucionální, kolektivní jednání, které se objevuje v situacích, kdy dominantní společenský řád neposkytuje jasnou odpověď na otázku, jak řešit daný sociální problém.“* Pokud je v daném sociálním kontextu narušen status quo, dochází k dramatizaci daného problému a stoupající nejistota je řešena konfrontacemi mezi oficiálními představiteli a těmi, kteří byli označeni za deviantní. (Volek 2000: 100)

Slovník kulturních studií definuje morální paniku jako *„sociální proces, kdy média poukazují na kulturně vymezenou skupinu a označují její chování jako problematické se sklonem k opakování“* (Barker 2006: 123). Na této definici je důležité, že morální

panika je zde chápána jako výsledek nikoliv jednorázové, ale možné opakující se události. Jako příklad zde můžeme uvést morální paniku týkající se drog (viz níže³⁸).

2.3.1 Konstrukce morální paniky v médiích

V mechanismu konstrukce morální paniky jako jedné z forem sociálního jednání, které vede k „nálepkování“, hrají masová média významnou roli. (Volek 2000: 99) Jak upozorňuje Cohen, masová média poskytují „*hlavní zdroj informací o normativních formách společnosti [...] a o hranicích, za které by se člověk neměl vydávat a o podobách, které na sebe může vzít zlo*“. (Cohen 1972: 17 cit. dle Thompson: 1998: 71) Masmédia jsou zodpovědná za výběr deviantních skupin, tvoření „folk devil“ a také za vzbuzování panik. Vznik morálních panik má blízko k výše zmíněnému „nálepkování“, v průběhu kterého jsou jednotlivci nebo skupiny lidí označeni jako deviantní, aniž by měli možnost se obhájit.

Dále můžeme mluvit o stupních konstrukce morální paniky, které se u jednotlivých autorů liší, což je viditelné na rozlišování a počtu jednotlivých fází konstrukce morální paniky v médiích.

Forma morální paniky, nebo spíše řečeno proces konstrukce morální paniky, má tři základní úrovně (O'Sullivan 1994: 187). Z O'Sullivanových úrovní vycházel v klasifikaci stupňů morální paniky i Volek (2000:111).

(1) Vznik a výskyt události, která se projevuje dramatickým mediálním pokrytím, uvádí do pohybu intenzivní zaměření médií na tuto událost. Ta je organizována tak, aby identifikovala případné budoucí události, které mohou být kódované jako podobné. „*Primární zájem se soustřeďuje na chování konkrétních jedinců i skupin a jeho důsledky ve vztahu ke zbytku společnosti.*“ (Volek 2000: 111)

(2) Vlivem počáteční události začínají média vnímat událost v širším společenském kontextu, definují ji jako zvyšující se a „*stávají se hnací silou pro veřejnou debatu, obavy, vztek a zvýšenou citlivost*“. „*Dochází k zesílení odporu vůči jednotlivcům nebo skupinám, kteří byli označeni za nepřátele řádu a zákonnosti. Výsledkem je stereotypizace těchto jedinců nebo skupin jako deviantů [...].*“ (Volek 2000: 111) Prvotní událost tvoří

³⁸ Viz str. 41, 3.2.2 Drogy.

jen „špičku ledovce“ a jejím opakováním v médiích dochází ke zvětšení naléhavosti a závažnosti daného stavu nebo události.

(3) V poslední fázi dochází k uplatnění sociálních kontrolních mechanismů, jako jsou zákonodárné a správní sankce. *„Morální paniky tak můžeme chápat jako sociálně kompenzační mechanismy obecně silícího pocitu bazální nejistoty. Jsou tedy iniciovány obavami z narušení sociálního, politického nebo kulturního statu quo. [...] Morální paniky jsou tak do jisté míry vyjádřením dominantní ideologie v morálních pojmech.“* (Volek 2000: 111)

Oproti tomu Thompson (1998: 8) zmiňuje pět stupňů konstrukce morální paniky v médiích: (1) někdo nebo něco je definováno jako hrozba pro hodnoty společnosti nebo její zájmy; (2) tato hrozba je líčena prostřednictvím masových médií; (3) nastane rychlý nárůst veřejného zájmu v důsledku (předpokládané) hrozby; (4) následuje reakce autoritativních orgánů nebo tvůrců názorů³⁹; (5) nakonec panika buď ustoupí, nebo má za následek sociální změny.

2.3.2 Specifika morální paniky

Morální paniku charakterizuje pět klíčových prvků (kritérií): zájem, nepřátelství, konsensus, disproporce a nestálost. (Goode, Ben-Yehuda 2009: 37-43)

- (1) Zájem je definován tak, že *„musí být zvýšena úroveň znepokojení nad chováním určité skupiny“*. Tato obava by se měla projevit prostřednictvím veřejného mínění, mediální pozornosti.
- (2) Dále *„musí být zvýšena hladina nepřátelství vůči jednotlivci nebo skupině, která vyvolala toto chování“*. Takoví jednotlivci, členové skupin nebo celé skupiny *„jsou označeni za nepřátele společnosti, jejich chování je považováno za škodlivé, ohrožující společenské hodnoty a zájmy“*. Z toho vyplývá, že *„je třeba nejen identifikovat stav nebo událost jako ohrožující, ale musí být i jasně identifikováni jednotlivci nebo skupiny, které jsou za vzniklou hrozbu zodpovědní“*.
- (3) A musí také existovat určitá minimální míra shody na tom, že je hrozba reálná a že je způsobena proviněním jednotlivců nebo členů a jejich chováním. Morální panika je otázkou míry, vyskytuje se v různých velikostech. Některé morální paniky

³⁹ V originále *„opinion-makers“*.

se uchytlí u většiny členů společnosti, některé naopak vytvoří obavy pouze u některých segmentů společnosti.

(4) Pokud je veřejný zájem větší než to, co je vhodné (neodpovídá přímé úměře poškození, hrozbě), mluvíme o disproporcionalitě. Veřejný zájem nad hrozbou je nad rámec realistického hodnocení. Nepřiměřenost je v morálních panikách vyjádřena v šíření čísel a údajů, které jsou většinou zveličeny. Disproporcionalitu charakterizuje pět základních ukazatelů: „*přehnané číselné údaje (v rámci rozsahu problému jsou číselné údaje silně přehnané); vyrobené údaje (hrozba, které se společnost obává, je neexistující); vynalezení a uvěření škodám a zlu (příběhy o hrozbě a zlu, které jsou neexistující, ale je jim uvěřeno); jiné škodlivé stavy (pozornost věnovaná danému jevu, problému je mnohem větší než pozornost, kterou upíráme na jiné hrozby a jevy); změny v čase (důraz je kladen na jednu událost nebo jev v čase, nikoliv na předchozí nebo pozdější události)*“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 45-6)

(5) Posledním charakteristickým rysem morálních panik je nestálost⁴⁰. Morální paniky jsou těkavé, prchavé, nastávají poměrně náhle a stejně tak náhle i ustupují. V tomto ohledu jsou morální paniky podobné módě – nejsou udržitelné po delší časový úsek. Jak připomíná Volek (2000: 100), v návaznosti na tento charakteristický rys je morální panika časově omezená. Přichází náhle, rychle vzplane, ale nemívá dlouhého trvání a zanikne. Její přechodnost je typickým znakem. „*Morální paniky nejsou přechodnými módami bez jakýchkoliv důsledků. Dokonce i ty paniky, které nemají viditelné institucionální účinky, často zanechávají neformální dědictví a mají vliv na postoje následujících generací.*“

Jedním z rysů morálních panik je i to, že leží na rozhraní čtyř oblastí: deviance, sociální problémy, kolektivní chování a sociální hnutí, což rozvedli a oproti ostatním autorům zdůraznili ve své studii Goode a Ben-Yehuda (2009: 48): „*(1) Teritorium, které obsadila deviance, vysvětluje morální část morálních panik: chování považováno za nemorální pravděpodobněji vytvoří veřejné znepokojení a strach než tomu je v případě tradičního, konvenčního chování. (2) Teritorium, které obsazují sociální problémy, vysvětluje veřejnou část týkající se morálních panik: když si je velká část veřejnosti vědoma daného*

⁴⁰ Goode a Ben-Yehuda (2009: 42) poznamenávají, že pokud je daná obava nebo strach trvalý – „*konstantní prvek společnosti, čímž postrádá prvek nestálosti*“, nejde tudíž podle tohoto kritéria o morální paniku.

stavu, který se jí přímo týká, bez ohledu na jeho objektivní stav, sociologicky, musí být považován za sociální problém – a panika určitě představuje zvýšenou formu informovanosti a zájmu. (3) Teritorium, které je obsazeno kolektivním chováním, odpovídá volatilitě morální paniky: skutečnost, že podobně jako módní výstřelky, nastává morální panika náhle a obvykle nečekaně, a stejně jako v módě rychle mizí a ustupují – nebo ztrácí svoji kvalitu v průběhu procesu, kdy se stávají institucionalizovanými. (4) Teritorium obsazené sociálními hnutími vysvětluje otázku organizace a mobilizace příslušných segmentů populace, které jsou zaměřené na určité společenské podmínky, stavy.“

2.3.3 Morální panika vs. katastrofa

Důležité je i to, že podle Cohena (2002: 11-13) mají morální paniky a přírodní katastrofy podobný průběh. Cohen přirovnává morální paniku ke katastrofě v tom smyslu, že účastníci vnímají hrozby a přijímají opatření k boji proti němu, a často o tom přinášejí fámy nebo masové deziluze. Stejně jako při katastrofách existují i v morální panice „*předpověď blíží se zkázy, předběžné varování, přecitlivělost na podněty, mechanismy zvládání problému, často přehnané reakce, pověsti spekulující o tom, co se dělo nebo co se bude dít, falešný poplach a někdy i masová deziluze*“. Cohen tvrdí, že jsme schopni najít podobnosti mezi chováním v případě morálního ohrožení a chováním v průběhu katastrofy. I přes paralely mezi jednotlivými druhy chování, není však průběh jednotlivých procesů totožný. Najdeme zde odlišnosti jako například skutečnost, že v případě katastrofy lidé od vnímané hrozby prchají, zatímco „*při morální panice není ohrožení fyzické a jedinci jsou fascinováni tím, co se děje a tíhnou k události nebo jevu téměř jako můra k elektrické lampě*.“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 28) Je třeba upozornit, že mezi katastrofami a morálními panikami nejsou jen podobnosti, ale také rozdíly. V přírodních katastrofách (na rozdíl od technologických) není „folk devil“, žádný deviant ani lidský faktor, který by byl odpovědný za utrpení, které způsobil. Proto jsou silnější paralely mezi morálními panikami a technologickými katastrofami (např. toxické znečištění, jaderné ohrožení aj.), kde lze najít lidský faktor („folk devil“) odpovědný za to, co katastrofa způsobila (Goode, Ben-Yehuda 2009: 139).

V návaznosti na podobnost mezi morální panikou a katastrofou, rozlišuje Cohen (2002: 12) šest základních fází, které jsou pro dané dva jevy společné: (1) varování, které musí být snadno pochopitelné, aby veřejnost uvěřila, že poklid panující

ve společnosti může být něčím (někým) narušen; (2) hrozba je fáze, kterou společnost začne vnímat v následku změny; (3) dopad v sobě zahrnuje okamžitou a neorganizovanou reakci na ohrožení; (4) soupis na sebe bere podobu předběžného obrazu toho, co se stalo; (5) během záchrany probíhají akce na pomoc těm, kteří přežili; (6) náprava, ve které přebírá určitý „nadsystém“ kontrolu nad funkcemi systému.⁴¹

Kolektivní chování v průběhu morální paniky (viz výše⁴²) bylo vysvětleno na základě modelu chování v průběhu katastrofy. Nejprve nastane počáteční fáze; poté následuje fáze soupisu, záznamu, kdy pozorovatelé sepíší události podle toho, v co věří, že se stalo. Mediální prezentace a záznam událostí má vliv na to, jak bude vypadat následující fáze reakce (předvídatelnost dalšího vývoje a průběhu události).⁴³ (Thompson 1998: 32)

2.4 Aplikace Cohenova konceptu morální paniky na nepokoje v Británii

Poprvé byl pojem zaveden v kontextu nepokojů na Velikonoce roku 1964 v Británii⁴⁴, přesněji v přímořském letovisku Clacton. Analyzoval ideologii i chování jednotlivých skupin a zaměřil se také na roli masových médií ve zvyšování konfliktu mezi těmito skupinami. Sám Cohen popsal situaci následovně: *„Velikonoce roku 1964 byly horší než obvykle. Bylo chladno a vlhko, a ve skutečnosti byla velikonoční neděle nejchladnější za posledních 80 let. Obchodníci a stánkaři byli podrážděni nedostatkem obchodů a mladí lidé byli znuděni a podrážděni rozdmýcháním fám vlastníků kavárny a barmany, kteří odmítli obsloužit některé z nich. Několik skupin se začalo prát na chodnicích a házeli na sebe kameny. Frakce Mods a Rockers – sekce původně založené na oblečení a životním stylu, později utuženy, ale v té době ne zcela usazené, se začaly separovat. Ti na kolech a skútrech jezdili nahoru a dolů, okna byla rozbitá, některé plážové domky byly rozbořené*

⁴¹ Příkladem je „mediální záznam“, který zahrnuje nadsázku a deformaci, předpověď a symbolizaci; Třemi tématy sociální reakce jsou: „orientace, images (přeloženo jako obrázky) a kauzalita; záchrana a odstranění fáze reakce zahrnují senzibilizaci, kulturu společenské kontroly a vykořisťující kulturu“ (Lemmings, Walker 2009: 25).

⁴² Viz str. 15, 1.4.3 Morální panika a kolektivní chování.

⁴³ Nejdůležitějším faktorem, který tu můžeme vyzdvihnout, je způsob, jakým je situace zpočátku prezentována médií, protože „jde o podobu, kterou obdrží většina příjemců daného sdělení“ (Cohen 1980: 30 cit. dle Thompson 1998: 32).

⁴⁴ Pojem je zaveden v souvislosti s teorií deviance a zkoumáním subkultur mládeže.

a jeden chlapec vystřelil ze startovní pistole do vzduchu. Obrovské houfy lidí se nahrnuly do ulic, hluk, každý byl podrážděný a akce policie – nepřípravených, trpících nedostatkem pracovníků – měl svůj účinek – dva dny odporu, despotie a něčeho děsivého.“ (Cohen 2002: 18)

V „mediálním záznamu“⁴⁵ této události média použila tři motivy: přehánění a zkreslení, predikce, symbolizace (Cohen 2002: 19-34).

- (1) Přeháněna byla závažnost události především z důvodu, který spočíval v přehánění a zkreslení počtu účastníků nepokojů, důsledků poškození a zejména výše škody. Dalším typickým rysem byly senzační titulky, melodramatická slovní zásoba (slovní fráze jako například vzpoura, obležení, křížování městem, křičící dav aj.) a v neposlední řadě záměrné zvyšování těchto prvků v příběhu (Thompson 1998: 33). Z toho jasně vyplývá, že média učinila z ne příliš závažné, téměř až marginální události senzaci na první stránky. Cohen zavedl termín morální panika jako prostředek, který charakterizuje reakci médií, veřejnosti a zástupců společenské kontroly na mladistvé nepokoje (Goode, Ben-Yehuda 2009: 22). Hlavním problémem byla nepřiměřená reakce většiny společnosti na ve skutečnosti nepodstatnou událost. Závažnost události byla přehnaná a zkreslená, falešné příběhy byly prezentovány jako pravdivé a v neposlední řadě nepotvrzené domněnky byly brány jako důkazy o krutostech, které se měly stát (Cohen 2002: 20-26). Události nebyly samy o sobě tak důležité jako to, co měly reprezentovat (Goode, Ben-Yehuda 2009: 25). Klíčovou roli zde hraje mediální prezentace. Jak Cohen (2002: 22-25) uvádí, přehnané byly výše škod a množství účastníků události v Clactonu. Dále byla zkreslena řada informací v informování o nepokojích. Jednalo se zejména o to, že média mluvila: o gangech (skupiny účastníci se nepokojů nebyly „*strukturované skupiny založené na územní loajalitě*“); o invazi z Londýna (většina účastníků byla obyvateli přímořského letoviska a přilehlých oblastí, nikoliv obyvatel z Londýna); o motorkách a scootrech (dopravní prostředek, kterého měla většina účastníků užívat k přepravě, ve skutečnosti však „*vlastníků těchto dopravních prostředků byla minorita*“); o finančních ztrátách, které utrpěly místní podniky (obchody, restaurace, hotely) kvůli nepokojům (malý zájem

⁴⁵ V originále „*the media inventory*“.

návštěvníků však nebyl ovlivněn nepokojí, nýbrž tím, že „*teplota spadla pod 14°F a celou noc předtím pršelo*“).

- (2) I odhad budoucího průběhu, jak se zmiňuje Volek (2000: 108), hraje roli v mediálním záznamu, který se řídí heslem „*a bude hůř*“. Tato logika má za následek vyvolat dojem, že to nejhorší se teprve stane. „*Zpravodajská média tak posilují očekávání dramatičnosti následujících událostí a přitahují zájem publika.*“ Prostřednictvím prognóz týkajících se odhadů příštího vývoje událostí mají média vliv na veřejnost a to v podobě zvyšování jejich obav o budoucí stav společnosti. Zde Cohen používá termín „*non-event*“ (přeloženo jako nic nového) v tom smyslu, že „*pokud byla prognóza naplněna, pak může být příběh, o kterém se referovalo v médiích, stále chápán jako „non-event*“.“ (Cohen 2002: 26)
- (3) V neposlední řadě používají média symbolizaci, v jejímž důsledku dochází k zdůraznění některých klíčových znaků a odlišností deviantů či jejich chování, které považuje společnost za deviantní. Toto zdůraznění určitých symbolů v sobě často nese pejorativní zabarvení, čímž na sebe strhá pozornost a vykazuje odlišnost a nepřijatelnost tohoto chování nebo jedinců (Volek 2000: 108). „*Komunikace je závislá na symbolické moci slov a obrazů.*“ Jako příklad zde Cohen (2002: 27) uvádí symbolickou hodnotu míst jako Pearl Harbor nebo Hirošima. Stejně tak i Clacton získal svůj symbolický význam. Symbolickým se stalo označení „*Mod*“ jako označení pro „*delikventní a deviantní status*“. (Cohen 2002: 27)

Cohen založil morální paniku týkající se nepokojů mladých v Clactonu na reakci pěti segmentů společnosti. Z těchto částí následně ve své studii vycházeli i Goode a Ben-Yehuda, kdy se zabývali zejména zkreslováním informací, která média poskytovala veřejnosti o událostech v Clactonu. (1) Tisk věnoval události přehnanou pozornost, nadhodnotil ji a tudíž rvačky a menší projevy vandalismu dostaly v médiích mnohem větší prostor, než byl jejich opravdový význam a dopad na společnost.⁴⁶ (2) Veřejnost

⁴⁶ Události byly prostřednictvím příběhů zkreslovány, byly opakovány zjevně nepravdivé informace a tvrzení, kterým však veřejnost uvěřila. „*Ale protože příběhy potvrdily některé veřejné obrazy událostí a jejich pachatelů, opakovaly se a lidé jim uvěřili. Přestože tvoření mýtů charakterizuje všechny společnosti v každém okamžiku, v době morální paniky byl tento proces obzvláště rychlý a danému mýtu se věřilo i navzdory relativně nízkému počtu důkazů.*“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 24) Nadhodnoceny byly nejen škody způsobené mladými lidmi na majetku ve městě, ale zkreslené byly dokonce i informace o účastnících nepokojů. Novinové články informovaly o „*invazi z Londýna*“, ale ve skutečnosti byli mladí buď přímo z Clactonu nebo z blízkého okolí.

a veřejný zájem byl dotčen médii na citlivou strunu. Pro spuštění morální paniky musí na straně veřejnosti existovat skrytý potenciál k začátku reakce na daný stav, jev či událost.⁴⁷ (3) Zástupci sociální kontroly měli pocit, že „nová situace potřebuje nové nápravné prostředky.“⁴⁸ (4) Zákonodárci a politici vydávali v tisku prohlášení týkající se přísnějších trestů pro mládež páchající trestné činy. Dokonce padla i zmínka o návratu k tělesným trestům za výtržnictví, po kterých někteří z politiků a zákonodárců volali. (5) Jednající skupiny vznikly za účelem vyrovnání se s nově existujícími hrozbami. Za jejich vůdce bývají považováni „morální podnikatelé“, kteří se domnívají, že stávající nápravná opatření jsou nedostatečná. (Cohen 2002: 120-140; Goode, Ben-Yehuda 2009: 23 – 26) Z těchto pěti segmentů můžeme následně odvodit reakce na porušení řádu v průběhu morálních panik, které lze rozdělit do tří kroků: uplatnění kontrolního tlaku prostřednictvím represivních orgánů a vykonavatelů moci; dále zarámování situace jako krizové a označení potenciálních obětí, a také se objevují výzvy k posílení kontroly; a nakonec podněty týkající se nových metod uplatňování sociálního dozoru (Volek 2000: 104).

2.5 Shrnutí

Cohenovo pojetí morální paniky primárně stojí na tom, že „*události v Clactonu a dalších přímořských oblastech byly zaměřeny a reagovaly na veřejnost, která představovala symbol pro některé větší problémy trápící britskou společnost*“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 25).

Na vymezení konceptu morální paniky jsme mohli vidět, jaké odlišnosti se nacházejí v jednotlivých definicích morální paniky u jednotlivých autorů. I přes to, že všichni výše zmínění teoretici vycházejí z Cohenovy studie, snažili se jeho pojetí obohatit, popř. rozšířit o vlastní vklad. Jako příklad zde můžeme uvést, že všechny definice vycházejí ze stejného základu.

⁴⁷ Zde spočíval problém v pohledu starší generace v tom, že mladší generace „*se dopřávala a zacházelo se s ní v rukavičkách [...]*“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 24).

⁴⁸ Zde Cohen rozlišuje dva pojmy rozptyl a eskalace. Rozptyl znamená, když „*místní policejní síly vytvořily a posílily vazby mezi sebou za účelem efektivnějšího řešení problému a čelili tím domnělé hrozbě*“. Oproti tomu stojí eskalace jako „*rozptýlení a stupňování snah policie rozšířit vymáhání práva a zvýšit intenzitu trestních akcí vůči tomu, čemu čelí společnost*“.

Morální panika byla v polovině 60. let (v době nepokojů v Clactonu) založena na reakci pěti částí. S tímto členěním přišel Cohen, ale jak jsme mohli vidět, další teoretikové od něj tuto koncepci převzali. Máme zde na mysli Goodeho a Ben-Yehudu, kteří ve své knize popisují 5 segmentů společnosti (tisk, veřejnost, zástupci sociální kontroly, jednající skupiny, zákonodárci a politici), jejichž vzájemnou interakcí vznikla morální panika. Jedním z hlavních důsledků morální paniky je vyvolání reakce policie a politiků, kteří jsou nuceni vyjadřovat se k problémům, která média nastolí (otázka relevance tématu politiky nezajímá). Součástí procesu je i protiakce vůči původcům nebezpečí, kterou může být například návrh zákona.

Jak jsme ukázali, existují paralely mezi morální panikou a katastrofou. Existuje tu předběžné upozornění, stejně jako fáze dopadu, během níž je zasažena komunita a musí neprodleně reagovat na vzniklé škody. Další paralelou ve vztahu těchto dvou konceptů je přehnaná reakce na hrozbu⁴⁹. I přes to je třeba zopakovat, že morální panika a katastrofa nemají identický průběh. (Goode, Ben-Yehuda 2009: 137-139)

⁴⁹ V tomto případě dochází ke konvergenci jedinců ve většině případů a to nejen u katastrofy, ale i u morální paniky.

3 Teorie vzniku morální paniky

Morální panika bývá často zmiňována v určitém politickém a socio-kulturním kontextu. Jak uvádí Kenneth Thompson v úvodu ke své práci: „*Všeobecně se uznává, že jde o věk morální paniky. Novinové titulky neustále upozorňují na některá nová nebezpečí vyplývající z morální laxnosti. V podstatě morální panika není nic nového.*“ (Thompson 1998: 1) Je třeba se podívat zpět na „*zlatý věk morální jistoty, kde však došlo k morálnímu úpadku,*“ který měl za následek řadu společenských změn. Zejména však došlo k obratu v tom smyslu, že „*mladí lidé už nejsou schopni rozeznávat rozdíl mezi správným a špatným, mezi dobrem a zlem.*“ (Thompson 1998: 4)

Mediální studia byla Cohenovou studií ovlivněna do značné míry, protože to byla právě média, která byla „*katalyzátorem*“ panik. Proto se tato kapitola zabývá zejména teoriemi, které odůvodňují vznik morální paniky v jednotlivých vrstvách společnosti⁵⁰, a také konstrukcí morální paniky v různých odvětvích lidského života (drogy, přepadávání na ulici, sex, AIDS aj.).

3.1 Zrod paniky v různých společenských vrstvách

Důležitá otázka, která zajímá badatele, je, zda se morální panika rodí odspoda nahoru směrem k pokroku, nebo by tomu mělo být naopak od horních elit směrem dolů. Anebo není ani jedna z těchto úvah o vzniku morální paniky na místě a za původce je považována střední vrstva společnosti? Klíčovou otázkou tedy je, kdo z konstrukce morální paniky profituje⁵¹, což znamená, v jakých společenských vrstvách se paniky rodí, a dále zda je morální panika důsledkem skutečných obav nebo je jen nástrojem moci (Volek 2000: 109).

⁵⁰ Tři teorie morální paniky jsou založeny na hierarchii společnosti, na určité pyramidě, která ztělesňuje rozdělení společnosti do tří základních vrstev. Na vrcholu pyramidy je privilegovaná vrstva elit (elitní teorie, model), uprostřed se nachází zájmové skupiny, jakými jsou například profesní sdružení, náboženské skupiny, vzdělávací instituce, hromadné sdělovací prostředky aj. (teorie zájmových skupin) a nejnižší příčku pyramidy obsadila široká veřejnost („grassroots“ model – překládán jako nejnižší model nebo model odspoda).

⁵¹ Tzn. kdo a proč spouští morální paniku.

I přes to, že jsou nám předkládány tři různé teorie vypuknutí morální paniky, nelze ji vysvětlit pouze pomocí jednoho přístupu (Goode, Ben-Yehuda 2009: 55).

3.1.1 Elitní model⁵²

Tento přístup tvrdí, že vládnoucí elita způsobuje a podílí se na konstrukci morální paniky. *„Nejbohatší a nejvlivnější členové společnosti vědomě vytvářejí kampaně, kterými udržují obavy, strach a paniku na straně veřejnosti nad danou problematikou (jevem) i přesto, že není obecně považována za škodlivou pro společnost jako celek“* (Goode, Ben-Yehuda 2009: 62). Morální panika je tedy podle tohoto přístupu výsledkem konstrukce vládnoucích společenských vrstev.

Hlavními důvody pro spouštění morální paniky jsou mravní nebo ideologické důvody, to znamená, že elity spouští paniku jen za účelem udržení moci a zvýšení zisku. *„Cohen tu uvažuje o tzv. teorii politiky strachu, kdy vzniká morální panika za účelem posílení nebo obnovení nadvlády stávajícího hodnotového systému. Tyto paniky nejvíce inklinují ke svému vzniku právě v období krize společenského systému.“* (Volek 2000: 109)

Morální panika je brána jako produkt nadvlády a snahy vládnoucí elity, která za účelem dosažení svých vlastních cílů může manipulovat s veřejným strachem. Profitují zejména tím, že odtrhávají veřejné myšlení a pozornost veřejnosti od skutečných problémů⁵³, jako jsou například ekonomická a politická nerovnost (Reinram a Levin 1997; Reeves a Campbell 1994 cit. dle Goode, Ben-Yehuda 2009: 63). Tento přístup nejvíce rozpracoval představitel birminghamské školy Stuart Hall. Podle něj neexistuje veřejné mínění jako takové nezávislé na dominantních elitních zájmech. *„Veřejné mínění je výtvar, který byl formován několika elitními vrstvami.“* (Goode, Ben-Yehuda 2009: 65)

Elity uspořádávají stav věcí, všechny *„ostatní výklady reality musejí dbát jejich pokynů“*. Média berou podněty pro své reportování právě z elit, média jsou hlavním

⁵² V originále „elit-engineered model“.

⁵³ *„Kampaně elit měly za cíl odvrácení pozornosti od reálných problémů, jejichž řešení by ohrozilo zájmy elit.“* (Volek 2000: 109)

způsobem, kterým je morální panika udržována a přenášena.⁵⁴ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 64)

Goode a Ben-Yehuda poznamenávají, že je to více než třicet let, kdy s tímto Stuart Hall argumentoval, proto zastávají názor, že konstruování morální paniky elitními vrstvami není v současnosti tak aktuální, jak tomu bylo před těmi třiceti lety. „*Představa, že by vládnoucí elity přišly a byly schopny odvrátit pozornost od opravdových společenských problémů za využití schvalování hrozeb jako cíle pro pozornost médií a masového zájmu, je imaginární.*“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 66)

3.1.2 Teorie zájmových skupin

Goode a Ben-Yehuda (Becker 1963 cit. dle Goode, Ben-Yehuda 2009: 67) uvádějí, že „*nejběžnější přístup k morální panice je dle Howarda Beckera⁵⁵ z perspektivy zájmových skupin⁵⁶. Zájmové skupiny jsou samy o sobě aktivní, vlivné a mocné a elity nemusejí nutně diktovat obsah, směr nebo načasování panik, z čehož vyplývá, že zájmové skupiny hrají nezávislou roli ve vytváření a udržování morální paniky.*“ Klíčová role je v tomto procesu připisována masmédiím. Becker v této souvislosti zmiňuje tzv. „*strážce morálky*“, kteří se soustřeďují zejména na morální kampaně a morální křížové výpravy (tyto pojmy definujeme v následující podkapitole⁵⁷). Jejich role je však vnímána jako „*posílení vlastní moci a individuálního nebo skupinového statusu ve společnosti*“. (Volek 2000: 110)

Jak upozorňují Goode a Ben-Yehuda (2009: 67), není lehké rozpoznat, zda jde o upřímný zájem či nikoliv. „*Aktivisté zájmových skupin mohou upřímně věřit, že jejich úsilí bude mít vznešené cíle, oprávněné důvody.*“ A dále, že: „*[...] tvůrci požadavků a morální podnikatelé ze středních vrstev zahajují kampaně i křížové výpravy,*

⁵⁴ Přepadávání není ve společnosti ničím novým, „*je to trestný čin, na který zaměřují média svoji pozornost, čin, který poškozuj ve všechny sektory britské společnosti a to stále častěji (i když Hall poznamenává, že tomu tak ve skutečnosti není), dosahuje epidemických rozměrů a řešením této krize je společenský zákon a pořádek, kdy musí policie pořádat zátahy na pachatele*“. (Goode, Ben-Yehuda 2009: 65)

⁵⁵ Americký sociolog zabývající se deviantními skupinami.

⁵⁶ Zájmové skupiny zahrnují profesní sdružení a asociace (například policie, náboženské a vzdělávací instituce a zejména masová média).

⁵⁷ Viz str. 37, 3.1.4 Morální podnikatelé a morální křížové výpravy.

kteřé se občas promění v paniku. Hlavním důvodem potřeba ujistit se, že se určitá pravidla udrží ve společnosti a budou společností dodržována.“ (Becker 1963 cit. dle Goode, Ben-Yehuda 2009: 146)

Konstrukci morální paniky ze strany zájmových skupin lze doložit na příkladu drog nebo mládežnických gangů. *„V roce 1986 v USA pomohli politici rozšířit paniku týkající se užívání drog, z části za účelem znovuzvolení. Mnoho z nich bralo tyto podněty od svých voličů, a upřímně věřili, že užívání drog patří k jednomu z nejvážnějších problémů národa.*“ Co se týkalo gangů, na konci 70. a počátku 80. let byla rozvířena phoenixskou policií panika *„za účelem získání federálního financování specializované jednotky“* (Goode, Ben-Yehuda 2009: 67).

3.1.3 „Grassroots“ model

Tento model zastává názor, že panika obvykle pochází od široké veřejnosti (nejnižšího stupně hierarchie). Pro toto pojetí je morální panika spontánní vypuknutí strachu a obav. *„Pokud se politici nebo média zdají být pramenem obav z dané události nebo jevu, ve skutečnosti musí tato problematika začít obecným a latentním rozvířením strachu nebo obav v nejnižších vrstvách.*“⁵⁸ Z tohoto tvrzení vyplývá, že politici a média mohou ovlivňovat strach a obavy panující mezi lidmi, ale ne je vyvolávat. (Goode, Ben-Yehuda 2009: 55-56)

„Mnoho morálních panik pochází a přechází z dolní části společenského sociálně-ekonomického žebříčku a sahá k jeho horním patřům. Média tisknou a vysílají zprávy, o kterých všichni (redaktoři, novináři, manažeři aj.) vědí, že jsou sledována a čtena veřejností, která může hrozbu shledat jako stresující a ohrožující.“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 56)

Jako příklad uvádějí Goode a Ben-Yehuda (2009: 60-62) jadernou energii v USA a reakci americké veřejnosti na hrozbu, kterou veřejnost z jaderné energie pociťuje.

⁵⁸ Příkladem může být vypuknutí morální paniky kolem únosů tzv. „sexuálních otroků“ v Orléans ve Francii v roce 1969. Strach a obavy byly nepodložené, hlavním důvodem tedy byla nepodloženost důkazů, žádný produkovaný důkaz nenasvědčoval, že by se něco takového ve skutečnosti dělo. *„Avšak tato myšlenka byla produkována a podporována na nejnižší úrovni, ačkoliv nebyla nikdy schválena médii nebo mocenskými orgány a elitami.*“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 57)

Strach z jaderné energie není morální panikou, avšak tento příklad ilustruje význam veřejnosti jako faktoru při vytváření nepřátelství vůči danému problému (v tomto případě instituci). Existuje tu rozpor mezi pohledem odborníků a široké veřejnosti na tuto problematiku. Zatímco veřejnost si je vědoma rizik spojených s úložištěm jaderného odpadu, odborníci věří v hlubokou podzemní izolaci odpadu. V této problematice je tedy nejdůležitější faktor strachu. Podnětem tudíž nejsou ani elity a ani zájmové skupiny, nýbrž právě projevy občanů (jde o spontánní projev občanské angažovanosti). Oproti elitnímu a zájmovému přístupu se tento model liší v zásadním bodě, na rozdíl od dvou předchozích zcela vylučuje mocenský nebo majetkový zisk. (Volek 2000: 110)

3.1.4 Morální podnikatelé a morální křížové výpravy⁵⁹

Se vznikem a šířením morální paniky souvisejí také morální podnikatelé a morální křížové výpravy (nebo morální křížáci). Jedná se o termíny užívané v počátcích v konceptu Stanleyho Cohena ve spojení s nepokoji v Clactonu. Je však nutno podotknout, že jde o jejich první, ne příliš rozsáhlé použití. Objasnění se nám dostalo až po prostudování Goodeho a Ben-Yehudy, popřípadě Thompsona.

3.1.4.1 Morální panika a morální podnikatelé⁶⁰

Morální podnikatelé jsou jedinci, kteří se prostřednictvím médií snaží vzbudit zájem a pobouření u veřejnosti. „*Vedou sociální organizace a hnutí za účelem tlaku na příslušné orgány a za použití sociální kontroly a morální regulace*“ (Thompson 1998: 12). A právě sociální hnutí jsou jedním z projevů morální paniky. „*Hrozba je vnímána a členové komunity se rozhodují, jak ji budou řešit. Mnoho členů těchto hnutí věří, že nejde pouze o hrozbu pro jejich zájmy, ale pro zájmy společnosti jako celku.*“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 147)

Morální podnikatelé mají zájem na vytváření a udržování morální paniky. Jejich úsilí spočívá v pokusech o ovlivnění veřejného mínění, formování organizací a sociálních

⁵⁹ V originále „*moral enterprise*“ a „*moral crusade*“.

⁶⁰ Morální podnikatelé jsou organizátoři, aktivisté, obhájci hnutí, kteří „*bojují za danou věc.*“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 126)

hnutí bojujících proti určitému stavu nebo události, jejichž úkolem je vypořádat se s možnou hrozbou a riziky s nimi spojenými.⁶¹

Morální podnikatelé stojí v čelech sociálních hnutí, která jsou definována jako „*organizované úsilí značného množství lidí o změnu nebo obranu proti změně*“.
(Goode, Ben-Yehuda 2009: 116)

Důležitou roli zde hraje síla a moc. Jde o faktor, který má vliv na morální paniku, zejména její vznik a šíření. „*Malé, slabé, neorganizované sociální kategorie pravděpodobně nebudou vyslyšeny, co se týče předložení názorů legislativním orgánům, zatímco u velkých, silných a organizovaných skupin⁶² je to pravděpodobnější.*“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 122) A v jejich čele stojí právě výše zmínění morální podnikatelé, kteří vedou morální křížové výpravy vůči tomu, co vzbuzuje strach a obavy ve společnosti.

3.1.4.2 Morální panika a křížové výpravy

Křížové výpravy jsou chápány jako metafora ke křížovým výpravám z dob středověku, které byly vyhlášovány církví proti pohanům jako důsledek pocitu ohrožení. Morální panika ještě neznamena, že musí být nutně podniknuta křížová výprava a naopak. Jde o dva koncepty, které se překrývají. „*Koncept morálních křížových výprav znamená, že aktivisté a činitelé zájmových skupin pracují za účelem dospět ke změnám, jsou motivováni morálními zájmy, nikoliv racionálními.*“

Becker tu opět poukazuje na to, že bez toho, aniž by morální podnikatel vytvořil morální křížovou výpravu, nemůže existovat morální panika. „*Morální panika není vědomě vytvořena aktivisty.*“⁶³ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 126) Jak dokazuje níže zmíněný případ, morální křížové výpravy nejsou podmínkou a nutností morálních panik.

⁶¹ Opět tu platí to, co v předchozí kapitole. Bez morálního podnikatele není morální panika.

⁶² Díky moci mají větší pravděpodobnost, že dosáhnou schválení určitého právního předpisu ve svůj prospěch, v prospěch svých zájmů (Goode, Ben-Yehuda 2009: 123).

⁶³ Goode a Ben-Yehuda (2009: 126) uvádějí příklad, kdy kampaň proti homosexuálům z Boise v polovině 60. let byla vytvořena křížovými výpravami a měla za následek morální paniku; zatímco morální panika ze „sexuálního otroctví“ ve francouzském městě Orléans byla spontánní a nebylo doprovázeno křížovými výpravami.

„Rychlost sociálních změn a rostoucí společenský pluralismus vytvořily silný potenciál pro zvyšování konfliktů a životního stylu mezi odlišnými sociálními skupinami. Ty se prostřednictvím morálních akcí snaží bránit nebo prosadit své hodnoty a zájmy vůči jiným skupinám.“ (Thompson 1998: 11)

3.1.5 Shrnutí

Záměrem této kapitoly bylo zejména doplnit Cohenovo chápání morální paniky o poznatky dalších badatelů, kteří vydali své studie až po něm. Nejvýraznější je tu rozchod mezi Cohenem a Goodem a Ben-Yehudou nebo Thompsonem (popř. i českým mediálním teoretikem Volkem), protože Cohen se v 70. letech, kdy jeho studie vznikla, vůbec nezajímal o vznik morální paniky v různých vrstvách společnosti, což proti němu jiní teoretikové neopomněli.

Goode a Ben-Yehuda uzavírají, že znepokojení nad neexistující nebo relativně malou hrozbou nemůže být evokováno ani elitou, ani zájmovými skupinami. *„Nejnižší model poskytuje „palivo“ pro morální paniku, zatímco aktivisté sociálních hnutí stanovují její zaměření, intenzitu a směr.“* Hlavním důvodem je, že pro rozšíření paniky je třeba, aby ve veřejnosti nebo v jejích segmentech existoval latentní strach nebo stres. Masové obavy z ohrožení se chová jako palivo pro vznícení morální paniky. Hlavní vysvětlení morální paniky je třeba hledat ve společenských skupinách střední úrovně zájmových skupin, protože nejnižší model je tvořen lidmi, obyčejnými občany, kteří mají málo moci. Oproti tomu existuje řada případů, kdy se paniky konají v nejnižším sektoru a jsou v rozporu se zájmy elit.

Z těchto tvrzení vyplývá, že *„některé morální paniky vznikají na střední nebo nejnižší úrovni hierarchie společnosti, kdy strach a obavy pronikají směrem nahoru k elitám. Zároveň však není popřen opačný trend, kdy morální panika vypukne v nejvyšší vrstvě a prosakuje směrem dolů“* (Goode, Ben-Yehuda 2009: 71). Goode a Ben-Yehuda (1994) jsou zastánci přístupu, který vysvětluje vznik morální paniky ve středních vrstvách společenské hierarchie (Volek 2000: 110). Střední příčky hierarchie a moci jsou podle Thompsona (1998: 18) užitečné pro vysvětlení příčin morální paniky a zejména rolí morálních podnikatelů, kteří zahajují morální paniku.

Za dobu, co je koncept v užívání, je morální panika propojována s různými pojmy. V rámci svého fungování byly do užívání zavedeny pojmy morální podnikatelé a morální křížové výpravy. Je však třeba brát v úvahu, že s těmito pojmy pracoval i Cohen, avšak v omezenější míře (pojmy „*moral enterprise*“ nebo „*moral crusader*“ byly jasněji definovány později Goodem s Ben-Yehudou a Thompsonem).

3.2 Případy morální paniky v dějinách

Tato podkapitola se zabývá případy morální paniky v minulosti. Blíže se podíváme na příklady morální paniky, která vznikla kolem čarodějnictví (období renesance), a pak také morální paniku zabývající se novějšími a populárnějšími tématy vázanými na média jako jsou drogy, sex a AIDS, přepadávání aj. Zejména na prvním příkladu je viditelné, že morální panika není vázána jen na média, a jak upozorňují další sociologové, v dějinách existuje mnoho případů morální paniky.

Thompson (1998: 2) poukazuje na to, že „*v současné době propukají morální paniky se zvyšující se frekvencí a zachycují mnohem více lidí, než tomu bylo v minulosti. Všechny pokročilé moderní společnosti představují pravidelná ohniska morálních panik.*“ Na četnost výskytu (v současné době by se dalo mluvit o jisté periodicitě morální paniky) a to, že „*morální panika má větší pravděpodobnost vzniknout v moderních společnostech*“, na což ve své studii poukázali i Goode a Ben-Yehuda (2009: 197).

3.2.1 Hon na čarodějnice

Klasickým příkladem z historie je pobláznění čarodějnictvím⁶⁴ od prvních desetiletí 15. století až po polovinu 17. století. Tato posedlost byla extrémně dlouhým obdobím morální paniky oproti novějším tématům. V návaznosti na dlouhodobé trvání této morální paniky je třeba zmínit časovou omezenost a její přechodnost⁶⁵. Tomuto tvrzení se vymyká panika kolem čarodějnictví, což je viditelné na tom, že trvala téměř jedno a půl století.

⁶⁴ V této době se vyskytovaly dvě formy čarodějnictví: bílá magie a černá magie. Černá magie byla oproti bílé odsuzována a nežádoucí. „*Čarodějnice posedlé touto mocí byly ovládnuty Satanem, čímž ztratily své zvláštní postavení a jistým způsobem i neomezenou moc. Místo toho, aby kontrolovaly, byly kontrolovány.*“

⁶⁵ Viz str. 25, 2.3.2 Specifika morální paniky.

Jak Goode a Ben-Yehuda poznamenávají, morální paniko kolem čarodějnictví můžeme považovat za „*matku moderních morálních panik*“ ve dvou významových vrstvách. První lze označit za „*model pozdějších zděšení*“⁶⁶. Druhým je, „*že šlo o jednu z nejstrašnějších panik v dějinách*“. Morální panika je z velké části o symbolické reprezentaci. Segmenty společnosti se snaží najít „*folk devil*“ a definovat jejich skutky a počínání jako zlo. „*Mnoho lidí na počátku 15. století nepřijalo čarodějnictví jako reálný fakt nebo jako skutečné nebezpečí pro společnost.*“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 169-197)

3.2.2 Drogy

Tato problematika, stejně jako dvě následující témata, už jsou na rozdíl od čarodějnictví a morální paniky kolem ní spojena s masovými médii. Touto problematikou se ze sociologického pohledu zabývali zejména Goode a Ben-Yehuda.

Veřejnost v dějinách prožívala obavy z hrozeb, které poskytovalo užívání drog, jako jsou marihuana, LSD, crack nebo PCP. Morální paniky se objevovaly v době, kdy začala být droga užívána v širším rozsahu, než bylo „obvyklé“, nebo když ji začne brát skupina lidí (segment společnosti), která tuto drogu dosud neužívala.

Zajímavým rysem morálních panik vytvořených kolem užívání drog je, že „*ačkoliv zákonodárci schvalovali legislativní opatření, neexistovalo žádné sociální hnutí, kterého by se mohly týkat*“ (šlo pouze o jedince). Zde se výrazně zasadil morální podnikatel Harry Anslinger, který používal širokou mediální pozornost za účelem přesvědčení zákonodárců, aby přijali zákony proti prodeji a držení marihuany. „*To se dělo ve 30. letech, kdy bylo ve skutečnosti užívání marihuany bezvýznamné, což znamená neopodstatněnost jeho morálních útoků vůči uživatelům.*“ „*Značný počet mediálních příběhů o drogách v průběhu dekád, kdy specifické látky přitahují senzační pokrytí, obsahují jednu zprávu: „Bojte se – hodně se bojte“.* Takové příběhy mají tendenci přehánět škodlivé účinky drog, jejich uživatelů, společenských kruhů nebo zeměpisných oblastí, kde je to běžné.“ Pravdou ale zůstává, že přehánění prodává noviny, časopisy a reklamu. (Goode, Ben-Yehuda 2009: 217)

Jak je v historii známé, užívání marihuany je staré stovky let, neobjevilo se až ve 20. století s rozvojem moderní společnosti. „*Původní obraz uživatele marihuany*

⁶⁶ Stále se používá spojení „*hon na čarodějnice*“.

se přesunul od násilného, nepřičetného psychopata k hippie a ztroskotancům, líným budižkničům a neohrožujícím sociální a morální řád ve společnosti.“ (Himmelstein, 1983: 121-136 cit. dle Goode, Ben-Yehuda 2009: 199) „Uživatelé marihuany jsou prý často nebezpeční, deviantní a dostávají se do deliria, během které jsou duševně nemocní a násilní vůči svému okolí.“ Toto Aslingerovo tvrzení ovšem Himmelstein vyvrátil, protože „podle vědeckých výzkumů je vyloučeno, aby marihuana způsobila takové chování“ (nepřiměje uživatele k násilným činům).⁶⁷ Morální panika se projevila v podobě zákona o marihuaně⁶⁸ (a podobnými zákony zakazující drogy) v důsledku obav, že „se marihuana může rozšířit z okraje společnosti mezi slušné lidi“ (Goode a Ben-Yehuda podotýkají, že zejména mezi ženy a děti).

Dále se projevilo v 60. letech „nebezpečí týkající se užívání LSD, které nespočívalo v kriminalitě a násilí vůči ostatním jedincům nebo segmentům společnosti, ale ze šílenství a sebezničujících účinků uživatelů“. Mediální pozornost vyvolaná užíváním LSD se týkala malých epizod, v jejichž důsledku byla opomíjena skutečnost, že uživatelé s drogou měli za léta užívání zkušenost (Becker, 1967 cit. dle Goode, Ben-Yehuda 2009: 203). Morální panika byla provázena množstvím článků upozorňujících na genetické poškození lidských buněk. Tato panika vedla k závěrům, že droga a její účinky jsou škodlivější, než co odpovídalo skutečným dopadům. (Goode, Ben-Yehuda 2009: 203)

Morální panika kolem cracku a jeho užívání se soustředila zejména na to, že droga má pro své uživatele návykové vlastnosti. (Goode, Ben-Yehuda 2009: 204)

PCP neboli fenocyklidin je zvířecí uklidňovač a anestetikum, jehož použití není lékařsky schváleno pro člověka. PCP začalo být používáno ilegálně na ulici ve značném množství zejména v druhé polovině 70. let. Během tohoto období věnovala média této droze a jejím účinkům nesmírnou pozornost. „Faktem je, že PCP je extrémně nebezpečná, pravděpodobně nejnebezpečnější droga užívaná v současné době

⁶⁷ Aslinger řídil úspěšné mediální kampaně, které přesvědčily veřejnost o hrozbě z užívání marihuany. Jeho snaha kriminalizovat držení marihuany a její prodej byla „kompletním triumfem.“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 200)

⁶⁸ Morální podnikatel Aslinger dosáhl svých cílů, protože prošel zákon o zákazu držení a distribuce látek, jejichž použití snižuje schopnosti uživatelů. (Goode, Ben-Yehud, 2009: 202)

ve Spojených státech. Ale v 70. letech byly děsivé účinky této drogy vymyšlené a téměř vždy přehnané.“ (Goode, Ben-Yehuda 2009: 205-206)

3.2.3 Sex a AIDS

Morální panika o sexualitě byla médií reprezentována v rámci Foucaultovy teorie, kde je ústředním motivem moderní společnosti obraz ohrožené a zranitelné rodiny. Foucault vysvětluje, že sex je sám o sobě důležitý, avšak zároveň oddělený od ostatních lidských atributů v moderní společnosti. Dospěl k závěru, že je to proto, že naše kultura věří, že „sex vykládá pravdu o nás samotných, vyjadřuje podstatu našeho bytí a z těchto důvodů se stal předmětem diskuzí a panik“. V důsledku toho jsou morální paniky o sexu stále častější a mají nejzávažnější odezvy v moderní společnosti. (Thompson 1998: 68-70)

Je nutné si uvědomit, kterým onemocněním jsou přikládány moralistické významy. Co se týká onemocnění AIDS, oběti byly „ocejchovány“ jako vyvrhelové nebo sociální devianti. Jsou označeni za nositele zla, kteří jsou často diskriminováni (McNair 2004: 59). Tohoto moralizujícího procesu se dosahuje prostřednictvím reprezentace v masmédiích.⁶⁹ „Masová média poskytují hlavní zdroj informací o normativních formách společnosti a o hranicích, za které by se člověk neměl vydávat, a o podobách, které na sebe může vzít zlo.“ (Cohen 2002: 17)

Debaty o morální panice z AIDS se zúčastnil i Jeffrey Weeks⁷⁰, který vysvětluje základní mechanismy konstrukce morální paniky v médiích: „[...] definice ohrožení konkrétní událostí (sexuální skandály), stereotypizace hlavních postav, které se objevovaly v masmédiích, jako zvláštních druhů monster (prostitutky jako „padlé ženy“, pedofilové); spirálové eskalace vnímaného ohrožení, což vede k nástupu absolutistického postoje a obsazování morálních barikád [...] morální izolace, symbolické soudy, po kterých následuje pokles úzkostí a obav.“ (Thompson 1998: 70)

⁶⁹ Novinové zprávy měly také tendenci rozlišovat mezi takzvanými „nevinými“ a „vinnými“ oběťmi syndromu. Úmrtí těch, kteří měli tuto „nemoc jako důsledek nedovolených nebo morálně nepřijatelných praktik (homosexuálové, bisexuálové, prostitutky, narkomani aj.) byly prezentovány v médiích negativněji než smrt nakažených v důsledku krevní transfuze nebo jiného náhodného faktoru“. (Thompson 1998: 70-71)

⁷⁰ Britský sociolog, jehož práce se zaměřuje na problematiku sexuality.

3.2.4 Přepadávání na ulici

Přepadávání na ulici je zde nazíráno optikou Stuarta Halla a birminghamské školy. Hall a jiní (Barker 2004: 124) aplikovali koncept morální paniky „*na to, jakým způsobem britský tisk zpracoval téma pouličních krádeží*“. Zkoumali propojení kapsářství s rasou a „*černým ohrožením zákona, pořádku a způsobu britského života*“. Upozorňují na fakt, že morální panika okolo kapsářů přispěla k „*posunu do výjimečného stavu*“.

V případě produkce zpráv o kriminalitě jsou média silně závislá na původním „*formulovateli*“, což je instituce kontroly kriminality (policie). Thompson (Hall 1978: 69 cit. dle Thompson 1998: 59) uvádí tři formáty zprávy o kriminalitě: „*(1) zpráva založená na policejním prohlášení o vyšetřování konkrétního případu (to zahrnuje policejní rekonstrukci události a údaje o opatřeních, která zavedli); (2) zpráva o „stavu války proti zločinu“ – co je nejzávažnější problém, jaké byly největší policejní úspěchy; (3) reportování o zločinu, kdy je příběh založený na soudních případech (například zejména když je případ považován za něco zcela nového v návaznosti na každodenní události soudu)*“.

Počáteční problém kriminality byl vložen do širšího sociálního kontextu. Následovaly články, které se snažily vysvětlit příčiny zločinu a širší společenský význam událostí. Zločin stál v opozici oproti klíčové hodnotě společnosti, kterou byla čestnost. Morální panika z přepadávání na ulici byla ve veřejnosti šířena médii a to zejména díky nastolování agendy. „*Koncentrovaná pozornost médií uděluje veřejnosti status vysokého znepokojení v otázkách, které jsou zvýrazněny; ty jsou obecně chápány každým jako „naléhavé otázky dne*“.“ (Thompson 1998: 58)

3.2.5 Shrnutí

Co se týká morální paniky, u jednotlivých autorů se témata, na která byla aplikována morální panika (resp. výzkum morální paniky), liší (nikoliv však zásadně), proto jsme se rozhodli vybrat právě ty náměty, které jdou napříč minulostí a patřily k nejčastějším, nejdéle trvajícím a pro nás i nejzajímavějším. Cílem tedy bylo informovat o konkrétních případech morálních panik jak v minulosti, tak v novodobých dějinách.

„Zprávy musí být viděny jako konečný produkt složitého procesu, který začal systematickým tříděním a výběrem z událostí a témat podle společenského zkonstruovaného souboru kategorií.“ Existuje ideologie o tom, co představují „dobré zprávy“ (novinářský smysl pro „zpravodajské hodnoty“), které strukturují tento proces. Primární zpravodajské hodnoty se orientují na události a příběhy, které se vymykají běžnosti a každodennosti a které porušují naše „běžné“ očekávání týkající se společenského života. *„Pokud nemůže být svět prezentován jako změt' náhodných a chaotických událostí, pak musí být identifikovány a přiděleny k sociálnímu kontext (umístit je uvnitř rámu významů, které publikum zná). Tento proces identifikace a kontextualizace je jedním z nejdůležitějších, jehož prostřednictvím média dávají událostem významy. Událost tedy dává smysl, pokud může být umístěna v rozmezí známé sociální a kulturní identifikace.“* (Thompson 1998: 56)

Z těchto Thompsonových tvrzení vyplývá, že se zprávy neorientují na každodenní život jedince nebo společnosti, ale naopak se zajímají o události, které se této běžnosti vymykají. Zde bychom mohli s Thompsonem vést polemiku. Nechceme tu zpochybnit Thompsonova tvrzení, ale provést svým způsobem krátkou rozpravu. Jak jsme totiž viděli, morální panika zasahuje běžné lidi v běžných situacích. Příkladem zde mohou být drogy, sex, ale i čarodějnictví. Jde přece o jevy, které se ve společnosti vyskytují už stovky, ba tisíce let. Dříve však nebyly zatíženy morální panikou, kterou vytvořili až morální podnikatelé, společnost a média. Jejich vzájemnou interakcí došlo k jevu, který bychom mohli nazvat jako zvýznamňování určitých situací a jedinců a následnému vzniku morální paniky. Událostem a situacím, které byly v dřívějších dobách běžné (možná lépe řečeno mírně zatlačované do pozadí), byl dán úplně jiným rozměr tím, že zde byli definováni právě „folk devils“.

Tuto kapitolu uzavřeme tím, že je třeba uznat, že Cohen, Thompson i dvojice Goode a Ben-Yehuda aplikovali koncept morální paniky i na témata jako sex na plátně, ženské násilí (dívčí gangy) nebo přepadávání na ulici. Do té doby běžné události dostaly nový význam. Tím, že na tyto jevy byla aplikovaná Cohenova metoda výzkumu, dostalo se jim přehodnocení. Média se na tyto události více zaměřovala (i před vznikem konceptu – viz morální panika z čarodějnictví nebo drogy v 50. letech), dostalo se jim medializace a větší informovanost veřejnosti a výstupy morálních podnikatelů měly za následek definování těchto stavů jako veřejně nebezpečných. Stále častěji docházelo (a dochází)

v hromadných sdělovacích prostředcích k označování osob nebo skupin osob za deviantní, kteří byli považováni za zdroj zločinu a jiných sociálních problémů. Tím pádem docházelo k šíření myšlenky, kterou označujeme jako morální paniku.

4 Závěr

Tato bakalářská práce se věnovala tématu morální paniky ve světovém i domácím kontextu. Hlavní důraz byl přitom kladen nejen na definování a historii konceptu morální paniky, ale zejména na jeho užití a také na zrod morální paniky v různých vrstvách společnosti a propojenost konceptu se základními pojmy z jednotlivých odvětví lidské společnosti. Podařilo se nám dospět vytyčeného cíle, kterým bylo shrnout vybrané poznatky o konceptu morální paniky formou kritické rešerše za použití komentovaného zhodnocení poznatků, které jsme získali prostudováním vybrané literatury, a zároveň propojení tezí vybraných prací.

Jak jsme ukázali v úvodu práce, morální panika a její koncept úzce souvisí s nastolováním agendy, konstruktivistickou teorií a konceptem pseudoudálosti. Morální panika je tedy založena na konstruktivistickém paradigmatu, lépe řečeno na umírněném konstruktivismu. Jak jsme viděli, veřejnost může být rozvířena v důsledku snah morálních podnikatelů nebo křižáků, jejichž snahy něco učinit, jsou subjektivní, protože jak nás odkazuje Goode a Ben-Yehuda (2009: 156), tak „*v první řadě není žádná taková věc jako objektivita*“. Následky morální paniky se vyznačují reakcí dalších složek společnosti na médií zveřejněné mediální obsahy. Vycházeli jsme tedy z přesvědčení, že realita je ve své podstatě symbolická a je výsledkem sociální konstrukce jedinců. Z toho vyplývá i konstruktivistický charakter konceptu. Představy lidí o realitě se nezakládají na realitě jako takové, ale na faktech, které se o ní dozvěděli. Média reprezentují události v emočně vypjatém duchu, z čehož vyplývá, že společnost nereaguje na událost jako takovou, nýbrž na událost, jak ji prezentují média.

Ve shrnutí jednotlivých kapitol jsme prezentovali zjištěné poznatky včetně citací na podporu těchto poznatků. V dílčích závěrech jsme došli k následujícímu:

- (1) Důležitost první kapitoly jsme shledali jednak v konceptualizaci tématu a jednak v tom, že morální panika je již od svého vzniku spojována se třemi základními tématy (médiá, deviace, kolektivní chování). Také jsme považovali za nutné zmínit vybrané tituly, se kterými práce pracovala. Zároveň jsme však okrajově zmínili i jiné práce, se kterými jsme nepracovali. Důvod jejich vyloučení z rešerše

byl, že se morální panikou nezabývali explicitně, ale věnovali se například jen některému aspektu morální paniky.

- (2) Poukázali jsme na drobné odlišnosti v definicích morální paniky jednotlivých autorů a v tom, na co se jednotliví badatelé zaměřovali. I přesto jsme vyjmenovali společné rysy, kterými jsou média, deviace a kolektivní chování.
- (3) Cohenově studii se za posledních více než 30 let dostalo obohacení o poznatky z oblasti zrodu paniky v různých společenských vrstvách (o kterém Cohen v 70. letech při prvním vydání konceptu neuvažoval), ale také rozšíření a terminologického obohacení původně chudšího aparátu definic názvosloví.
- (4) Na jednotlivých příkladech jsme uvedli případy morální paniky, které proběhly v minulosti a rozdělili je do dvou skupin – téma, kdy se morální panika nevázala na média (čarodějnictví) a témata, kde média fungovala jako již několikrát zmíněný katalyzátor a palivo pro vznik morální paniky. Na závěr kapitoly jsme uskutečnili krátkou rozpravu nad tím, jaká témata postihuje morální panika. Morální panika zasahuje události vymykající se běžnému rámci. Na příkladech jsme však uvedli, že toto tvrzení není zcela správné.

Význam této práce spočívá v tom, že v sobě shrnula nám dostupné a vybrané zdroje, čímž vytvořila rešeršní práci a komplexní náhled na danou problematiku. Konstrukce morální paniky je koncept v České republice ne příliš rozšířený, svůj význam si vydobyl zejména v zahraničí (Velká Británie a USA), i přesto je však důležitou součástí nejen mediálních studií.

Práci bychom rádi v následujícím studiu rozvinuli v rámci magisterské diplomové práce o obsahovou analýzu, kterou zaměříme na konstrukci morální paniky v českých médiích. Svoji práci založíme na provedení a vyhodnocení analytického výzkumu určité problematiky. Jako příklad morální paniky v současné době bychom mohli analyzovat případ zmizení a zabití Aničky Janatkové, jejíž případ byl bohatě medializován (v České republice se ročně pohřešují stovky dětí, média však jejich zmizení, nalezení nebo nenalezení nevěnují stejnou pozornost). Zde by se dalo zkoumat, zda došlo či nedošlo ke konstruování morální paniky v českém prostředí. Jelikož je však před námi ještě dlouhá cesta, jistě se v budoucích letech najde v médiích více případů, na které budeme možné aplikovat Cohenovu teorii o morální panice.

Použitá literatura a internetové zdroje

BARKER, Ch.: *Slovník kulturních studií*, Praha: Portál, 2006, str. 123-124

BERGER, P.L., LUCKMANN, T.: *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.

BOORSTIN, D.J.: *The Image – A Guide to Pseudo-events in America*, New York: Atheneum, 2006, str. 8-44.

COHEN, S.: *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*. London: Routledge, 2002.

GOODE, E., BEN-YEHUDA, N.: *Moral panics: The Social Construction of Deviance*, Wiley-Blackwell, 2009.

LEMMINGS, D., WALKER, C.: *Moral Panics, the Media and the Law in Early Modern England*, Palgrave Macmillan, 2009.

McNAIR, B.: *Sociologie žurnalistiky*, Praha: Portál, 2004, str. 54-60.

O'SULLIVAN, T.: *Key Concepts in Communication and Cultural Studies: Studies in Culture and Communication*, London: Routledge, 1994, str. 186-187.

REIFOVÁ, I.: *Slovník mediální komunikace*, Praha: Portál, 2004.

SEDLÁKOVÁ, R. *Prasečí chřipka jako příklad panické pseudoudálosti*, *Kultura–médiá –komunikace*, 2009, 2. ročník, str. 229-256.

ŠVEŘEPA, M.: *Sociální práce a média*, *Sociální práce*, č. 4, 2005, str. 115. Dostupný na <http://www.socialniprace.cz/soubory/2005-4-090221133531.pdf>.

THOMPSON, K.: *Moral Panics*, London: Routledge, 1998.

TRAMPOTA, T.: *Metody výzkumu médií*, Praha: Portál, 2010, str. 239-244.

VOLEK, J.: *Konstrukce morální paniky a sociální exkluze*, *Sborník prací Fakulty sociální studií Brněnské univerzity*, *Sociální studia* 5, 2000.